

Burgerschap 2021-2022

Vrijeschool Almere Almere

VRIJESCHOOL
ALMERE

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
1 Inleiding	4
1.1 Inleiding	4
1.2 Onze schoolgegevens	4
2 De context	5
2.1 De wet Burgerschap	5
2.2 De kerndoelen	5
2.3 Curriculum.nu	6
2.4 Het Onderzoekskader 2021	6
3 Onze school	8
3.1 Kenmerken van onze Stichting vrijeschool Almere	8
3.2 Risico's	8
3.3 Kennis van diversiteit	8
4 Ons schoolconcept	10
4.1 Algemeen	10
4.2 Missie	10
4.3 Kernwaarden	10
4.4 Basiswaarden van de democratische rechtstaat	10
4.5 Visie	10
4.6 Doelen voor Burgerschap	11
4.7 Visie-uitspraken	11
4.8 Hoofddoelen en burgerschap	12
4.9 Sociale en maatschappelijke competenties	12
5 Uitwerking doelen	13
5.1 Sociale ontwikkeling	13
5.2 Democratisch burgerschap	14
5.3 Participatief burgerschap	15
5.4 Digitaal burgerschap	16
5.5 Identiteit	17
5.6 Maatschappelijke thema's	17
5.7 Algemene en culturele ontwikkeling	18
5.8 Internationalisering - Engels	19
6 Ons aanbod en onze aanpak	20
6.1 Ons schoolcurriculum	20
6.2 Onze aanpak	22
6.3 Toetsing en afsluiting	23
6.4 Ons schoolklimaat - de school als oefenplaats & leerlingenraad	23
7 Kwaliteitscultuur	24
7.1 Cultuur en structuur	24
7.2 Personeelsbeleid	24
7.3 Specialismen	24
8 Zorg voor kwaliteit	25
8.1 Algemeen	25
8.2 Kwaliteitszorg	25

8.3 IJkpunten voor goed burgerschapsonderwijs	25
8.4 Publieke verantwoording	26
8.5 De module Burgerschap	26
9 Taakverdeling	27
9.1 Organisatie (wie doet wat)	27
10 Visie document burgerschap met leerlijn en kijkwijzer 2021-2022	28

1 Inleiding

1.1 Inleiding

In dit beleidsstuk beschrijven we ons Burgerschapsonderwijs bij Stichting Vrijeschool Almere: locatie Lierstraat, Monteverdistraat en Danslaan alsook voor initiatief Vrijeschool Oosterwold.

Gelet op de wet zijn we verplicht om actief burgerschap, sociale cohesie en sociale integratie op een doelgerichte en samenhangende wijze te bevorderen. In de kern gaat burgerschap om de bereidheid en het vermogen om deel uit te maken van de gemeenschap en daar een actieve bijdrage aan te leveren.

Burgerschapsonderwijs neemt een heel belangrijke positie in bij ons Vrijeschool onderwijs. Het is een hele kunst om samen te leren leven in deze complexe pluriforme globaliserende maatschappij. De Vrijeschool Almere biedt hiervoor een oefenplaats. Ons onderwijs is dan ook doordrogen van burgerschap.

Dit beleidsstuk is gebaseerd op ons onderliggende visiedocument (2019) met doorgaande leerlijnen vanuit 'Grote opdrachten' en leerkracht kijkwijzers per leerjaar. Dit document is in hoofdstuk 10 als bijlage toegevoegd. Aanscherping van de beschrijving van de kijkwijzer heeft recent plaatsgevonden. Dit visiedocument is onderlegger voor dit richtinggevend Burgerschapdocument. Dit is terug te vinden op onze website.

In dit beleidsdocument wordt tevens de vanuit wetgeving gevraagde verbinding gelegd vanuit de ijkpunten van burgerschapsonderwijs, de kerndoelen met leerdoelen en ons dagelijks handelen bij Stichting Vrijeschool Almere.

We onderscheiden zeven doelen voor Burgerschapsonderwijs bij Stichting Vrijeschool Almere. In dit beleidsstuk zijn de centrale waarden voor Burgerschapsonderwijs en de passende kerndoelen in deze zeven doelen uitgewerkt in een leerplan (een curriculum). Dit biedt ons een raamwerk om concreet invulling te geven aan ons burgerschapsonderwijs. Het team heeft hier in 2019 een gezamenlijk en onderliggend visie document over opgesteld. Deze is als bijlage toegevoegd.

1.2 Onze schoolgegevens

Gegevens van de school	
Brinnummer	06RM
Schoolnaam	Vrijeschool Almere
Directeur	
Adres	Lierstraat 7
Postcode + Plaats	1312 JZ Almere
E-mailadres	bestuursbureau@vrijeschool-almere.nl
Telefoonnummer	0365363147
Website	www.vrijeschool-almere.nl

2 De context

2.1 De wet Burgerschap

Sinds 2006 is iedere school bij wet verplicht om aandacht te besteden aan burgerschapsvorming. Op 17-11-2020 heeft de Tweede Kamer ingestemd met de nieuwe aangepaste burgerschapswet (de wet is ingegaan op 01-08-2021). De nieuwe wet heeft als doel het versterken van het burgerschapsonderwijs en het verduidelijken van de taken en de rollen van het bestuur en de school. Burgerschapsonderwijs krijgt met de wet ook een meer verplichtend karakter. De wettelijke burgerschapsopdracht bepaalt:

1. Het onderwijs bevordert actief burgerschap en sociale cohesie op doelgerichte en samenhangende wijze, waarbij het onderwijs zich in ieder geval herkenbaar richt op:
  - het bijbrengen van respect voor en kennis van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat, zoals verankerd in de Grondwet, en de universeel geldende fundamentele rechten en vrijheden van de mens, en het handelen naar deze basiswaarden op school
  - het ontwikkelen van de sociale en maatschappelijke competenties die de leerling in staat stellen deel uit te maken van en bij te dragen aan de pluriforme, democratische Nederlandse samenleving
  - het bijbrengen van kennis over en respect voor verschillen in godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, afkomst, geslacht, handicap of seksuele gerichtheid alsmede de waarde dat gelijke gevallen gelijk behandeld worden.
2. Het bevoegd gezag draagt zorg voor een schoolcultuur die in overeenstemming is met de waarden, bedoeld in het eerste lid, onderdeel a, creëert een omgeving waarin leerlingen worden gestimuleerd actief te oefenen met de omgang met en het handelen naar deze waarden en draagt voorts zorg voor een omgeving waarin leerlingen en personeel zich veilig en geaccepteerd weten, ongeacht de in het derde lid, onder c, genoemde verschillen.

Wat betekent de wet concreet voor onze school? Onze school dient allereerst een eigen visie te ontwikkelen op burgerschapsonderwijs. Op basis van deze visie kunnen we dan een samenhangend programma (curriculum) voor de burgerschapsvorming van onze leerlingen ontwikkelen. Het curriculum zal moeten verduidelijken hoe wij burgerschap in de verschillende leerjaren bevorderen en waarin concreet staat wat leerlingen leren en hoe er geëvalueerd wordt. Ook spreekt het wetsvoorstel over basiswaarden van de democratische rechtstaat. Onze school zal helder moeten maken op welke manier deze basiswaarden herkenbaar in ons onderwijs vorm krijgen. Ons schoolbestuur (het bevoegd gezag) heeft een zorgplicht voor de schoolcultuur. De regering vindt het nodig om een bredere basis te creëren om te kunnen ingrijpen indien een schoolcultuur antidemocratische elementen bevat.

We houden zelf ruimte om inhoud en vorm te geven aan burgerschapsonderwijs. Dat is het logische gevolg van de vrijheid van onderwijs. Maar, de wet laat zien dat er wel een aantal zaken verplicht is:

1. Zorgen voor kennis van de democratie en de rechtsstaat zelf, alsmede de grondrechten
2. Zorgen voor kennis van en inzicht in de werking van en respect voor de basiswaarden
3. In ieder geval (ook) aandacht besteden aan vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit
4. Ontwikkelen van sociale competenties
5. Ontwikkelen van maatschappelijke competenties
6. Een oefenplaats zijn waarin actief kan worden geoefend met de basiswaarden

2.2 De kerndoelen

De huidige kerndoelen zijn sinds 2006 van kracht. Het zijn er 58 en ze bestrijken de leergebieden: Nederlands, Engelse taal, (Friese taal), rekenen/wiskunde, oriëntatie op jezelf en de wereld, kunstzinnige oriëntatie en bewegingsonderwijs. De kerndoelen voor elk leergebied worden voorafgegaan door een beschrijving van de karakteristiek van het leergebied. Een overzicht van de kerndoelen met karakteristieken staan in het kerndoelenboekje (SLO), zie bijlage. In het hoofdstuk Oriëntatie op jezelf en de wereld staat: in dit leergebied oriënteren leerlingen zich op zichzelf, op hoe mensen met elkaar omgaan, hoe ze problemen oplossen en hoe ze zin en betekenis geven aan hun bestaan. En ook: kinderen vervullen nu en straks taken en rollen, waarop ze via onderwijs worden voorbereid. Het gaat om rollen als consument, als verkeersdeelnemer en als burger in een democratische rechtstaat. Kennis over en inzicht in belangrijke waarden en normen en weten hoe daarnaar te handelen, zijn voorwaarden voor samenleven. Respect en tolerantie zijn er verschijningsvormen van. De primaire kerndoelen voor burgerschap zijn:

- **Kerdoel 36** : De leerlingen leren hoofdzaken van de Nederlandse en Europese staatsinrichting en de rol van de burger.

- **Kerdoel 37** : De leerlingen leren zich te gedragen vanuit respect voor algemeen aanvaarde waarden en normen.
- **Kerdoel 38** : De leerlingen leren hoofdzaken over geestelijke stromingen die in de Nederlandse multiculturele samenleving een belangrijke rol spelen, en ze leren respectvol om te gaan met seksualiteit en met diversiteit binnen de samenleving, waaronder seksuele diversiteit.

Andere kerndoelen die gerelateerd kunnen worden aan Burgerschap zijn kerndoel 34,35,39, 47 en 53:

- **Kerdoel 34** : De leerlingen leren zorg te dragen voor de lichamelijke en psychische gezondheid van henzelf en anderen.
- **Kerdoel 35** : De leerlingen leren zich redzaam te gedragen in sociaal opzicht, als verkeersdeelnemer en als consument.
- **Kerdoel 39** : De leerlingen leren met zorg om te gaan met het milieu.
- **Kerdoel 47** : De leerlingen leren de ruimtelijke inrichting van de eigen omgeving te vergelijken met die in omgevingen elders, in binnen- en buitenland, vanuit de perspectieven landschap, wonen, werken, bestuur, verkeer, recreatie, welvaart, cultuur en levensbeschouwing. In ieder geval wordt daarbij aandacht besteed aan twee lidstaten van de Europese Unie en twee landen die in 2004 lid werden, de Verenigde Staten en een land in Azië, Afrika en Zuid-Amerika.
- **Kerdoel 53** : De leerlingen leren over de belangrijke historische personen en gebeurtenissen uit de Nederlandse geschiedenis en kunnen die voorbeeldmatig verbinden met de wereldgeschiedenis.

Bij de samenstelling van ons curriculum zullen we de bovenstaande kerndoelen als uitgangspunt moeten nemen. Deze kerndoelen moeten herkenbaar terugkomen in onze lessen.

2.3 Curriculum.nu

Burgerschap is één van de negen bouwstenen voor de herziening van het onderwijscurriculum (zie www.curriculum.nu). In de samenvatting staat: burgerschapsonderwijs gaat over de ontwikkeling van leerlingen tot democratische burgers. Zij krijgen daarvoor kennis en vaardigheden aangeboden, ze worden gestimuleerd eigen opvattingen te ontwikkelen en een democratische houding te vormen. Bij burgerschapsonderwijs staan drie basiswaarden centraal die van belang zijn in de democratische, pluriforme samenleving: vrijheid, gelijkheid en solidariteit. Voor leerlingen is de school een oefenplaats voor democratie en het omgaan met diversiteit. Leerlingen leren hoe ze actief kunnen meedoen in een democratische cultuur. Ze leren over besluitvormingsprocessen en de invloed die zij hierop kunnen uitoefenen – passend bij hun situatie en mogelijkheden. Op de website zijn voor Burgerschap tien bouwstenen beschreven: vrijheid en gelijkheid, macht en inspraak, democratische cultuur, identiteit, diversiteit, solidariteit, digitaal samenleven, duurzaamheid, globalisering en technologisch burgerschap. Daarbij is het uitgangspunt dat scholen richting wordt gegeven met voldoende ruimte voor een eigen invulling. Bij de nadere invulling van ons curriculum kunnen de tien bouwstenen een rol spelen. In onze lessen kunnen we bijvoorbeeld de inhoud(en) koppelen aan de bouwstenen.

2.4 Het Onderzoekskader 2021

Het Onderzoekskader 2021 van de Inspectie van het Onderwijs beschrijft (o.a.) de standaarden die van belang zijn voor de kwaliteit van een school. De standaarden (kwaliteitsaspecten) zijn:

- OP1: Aanbod
- OP2: Zicht op ontwikkeling en begeleiding
- OP3: Pedagogisch-didactisch handelen
- OP4: Onderwijstijd
- OP6: Afsluiting
- VS1: Veiligheid
- VS2: Schoolklimaat
- OR1: Resultaten
- OR2: Sociale en maatschappelijke competenties
- SKA1: Visie, ambities en doelen
- SKA2: Uitvoering en kwaliteitscultuur
- SKA3: Evaluatie, verantwoording en dialoog

In een aantal standaarden komen onderdelen van burgerschap aan de orde. Bij het inspectietoezicht hanteert de inspectie geen eigen (expliciete) eisen voor burgerschap. De wet met daarin de minimum-eisen vormt het

uitgangspunt. Onze school mag dus een eigen en passende invulling geven aan burgerschap, zolang we maar voldoen aan de wet. De wet vraagt:

1. De school moet actief burgerschap en sociale cohesie op een doelgerichte en samenhangende wijze bevorderen. Zie de standaarden OP1, OP2 en OR2.
2. De school moet kennis van en respect voor de basiswaarden van de democratische rechtsstaat bevorderen. Zie de standaarden OP1, VS1 en VS2.
3. De school moet sociale en maatschappelijke competenties ontwikkelen. Zie de standaarden OP1 en VS2)
4. De school moet zorgen voor een schoolcultuur die in overeenstemming is met de basiswaarden, een schoolcultuur waarin leerlingen worden gestimuleerd om te oefenen met de basiswaarden. Zie de standaarden OP3, VS1 en VS2
5. De school moet zorgen voor een veilige omgeving waarin leerlingen en personeel zich geaccepteerd voelen. Zie de standaarden OP3, VS1 en VS2

De wet liet al zien dat er vanaf 01-08-2021 een belangrijke rol is weggelegd voor het bestuur. De Inspectie van het Onderwijs zal daarom nagaan:

- Draagt het bevoegd gezag zorg voor een schoolcultuur waarin alle bij het aanbieden van onderwijs betrokken personen, vrijheid van meningsuiting, gelijkwaardigheid en het afwijzen van discriminatie, verdraagzaamheid en het afwijzen van onverdraagzaamheid, onderling begrip en autonomie van leerlingen als centrale spelregels hanteren en voorleven?
- En creëert het daarmee een omgeving waarin leerlingen worden gestimuleerd actief te oefenen met de omgang met de basiswaarden van de democratische rechtsstaat?

3 Onze school

3.1 Kenmerken van onze Stichting vrijeschool Almere

Dit burgerschap beleid is stichtingsbreed en leidend voor alle locaties. Om effectief gestalte te geven aan burgerschapsonderwijs vinden wij het noodzakelijk om de 'omgeving' van de school in kaart te brengen. Immers, goed burgerschapsonderwijs sluit aan bij de leefwereld van de leerlingen, hun interesses, hun problemen en bij de risico's die hiermee gepaard gaan. Allereerst geven we korte typering van de leerlingen, de ouders en de omgeving van de school, en vervolgens beschrijven we de mogelijke risico's. Het laatste is van belang om de leerstof en de aanpak vast te stellen.

Stichting Vrijeschool Almere (SVA) ziet ouders als partner in de opvoeding.

Aspect	Korte typering
De leerlingen	De kinderen leven dicht bij de natuur, zijn vindingrijk, creatief en hebben een vrije geest
De ouders	De ouders zijn pioniers van het gebied en kunnen over het algemeen getypeerd worden als creatief, zelfbouwers, ondernemer, initiatiefnemers. Ze zijn graag verbonden met hun omgeving en elkaar. Hebben een groot ideaal en zoeken naar wegen om dit te realiseren.
De omgeving	Onze locaties zijn verschillend: De bestaande locaties zijn stedelijke woonwijken. Onze nieuw op te richten locatie is in een uitgestrekt polder landschap. Onontgonnen landbouw gebied. Weidse uitzichten, grote diversiteit aan huisbouw en stadslandbouw/ kleine boerderij dieren.

3.2 Risico's

Gelet op de kenmerken van de leerlingen, de ouders en de omgeving zien wij de volgende risico's voor de ontwikkeling van burgerschap in de thuissituatie.

Risico's voor de sociale ontwikkeling	.-
Risico's voor democratisch burgerschap	Vanuit een groot verbonden- en betrokkenheids-gevoel door de vele partners is polarisatie een aandachtspunt
Risico's voor participatief burgerschap	Persoonlijke vrijheid, eigen denken en ego versus onze verantwoordelijkheden en verplichtingen naar anderen
Risico's voor ontwikkeling identiteit	Dat de ruimte voor eigen invulling en opvattingen over de eigen of de identiteit van anderen tot onbeweeglijke standpunten wordt in thema's als integratie, leefbaarheid, welzijn
Risico's voor algemene ontwikkeling	De balans tussen economische waarde en sociale waarde
Risico's in relatie tot de basiswaarden	Ongelijkheid, waarbij eenzijdige standpunten domineren

De bovenstaande risico's hebben de volgende consequenties voor onze aanpak en de leerstof:

1. Gemeenschappelijke waarden en normen zijn leidend
2. Samenhang en doelgerichtheid in het aanbod gebaseerd op de visie van onze school
3. Het aanbod op betreffende thema's uitbreiden (geschiedenis periodes)
4. Mens en samenleving verbinden in ons (burgerschap) onderwijs
5. Gelijkwaardigheid in de klas en school als basiswaarden (impliciet in de kleuterbouw en onderbouw, expliciet in periode onderwijs in klas 6)

3.3 Kennis van diversiteit

Op onze school hebben we als team voldoende zicht op de culturele achtergrond, de gewoontes en de normen en waarden van onze leerlingen en hun ouders. We beschikken over afspraken en beleid over de omgang met diversiteit. De directie en de medewerkers onderhouden contacten met culturele instellingen en andere partners in de 'omgeving'

van de school. We proberen de kloof tussen school en thuis zo klein mogelijk te maken. Ons pedagogisch uitgangspunt is dat verschillen er mogen zijn; we beschikken over de kennis en de vaardigheden die ons in staat stellen om rekening te houden met culturele verschillen.

4 Ons schoolconcept

4.1 Algemeen

Om goed burgerschapsonderwijs te (kunnen) geven, hebben we eerst vastgesteld wat we onder burgerschap verstaan. Burgerschap verwijst naar de manier waarop mensen met elkaar omgaan en dan met name naar de manier waarop we omgaan met verschillen tussen mensen, met diversiteit, met tegenstellingen en met conflicten. Daarnaast verwijst Burgerschap naar de relatie tussen overheid en burgers, naar de manier waarop we beslissingen nemen en naar de rechten van de mens. De wet schrijft voor dat we ons richten op [1] kennis over en respect voor de basiswaarden van de democratische rechtsstaat en [2] het ontwikkelen van sociale en maatschappelijke competenties. Deze aspecten zijn in dit hoofdstuk nader uitgewerkt.

4.2 Missie

Onze school draagt bij aan de ontwikkeling van de leerlingen tot democratische burgers die zich staande kunnen houden in, en een actieve bijdrage willen leveren aan onze pluriforme samenleving.

4.3 Kernwaarden

Burgerschap lijkt in de uitwerking vaak te relateren aan zogenaamde kleine waarden. Denk daarbij aan goed met de burens omgaan, de omgeving netjes houden, oog hebben voor anderen etc. Maar burgerschap steunt vooral op grote waarden. Plato en Aristoteles onderscheidden al ver voor Christus vier kardinale deugden, te weten rechtvaardigheid, verstandigheid, moed en gematigdheid. De Nederlandse ethici Fokkink en Kinninging hebben van deze vier deugden omgebogen naar een meer relationele versie

- Rechtvaardigheid (gelijkheid)
- Weldadigheid (solidariteit)
- Waardigheid
- Vrijheid

Deze grote waarden kunnen een rol spelen in ons curriculum. Zeker is dat onze eigen normen en waarden een belangwekkende rol spelen bij ons burgerschapsonderwijs. Voor onze school geldt dat het volgende van groot belang is:

1. Gemeenschapszin
2. Verbondenheid
3. Autonomie
4. Spiritualiteit
5. Hart, hoofd en handen (lichaam, ziel en geest)
6. Antroposofisch mensbeeld (denken voelen, willen) (waaronder inspiratievol , kunstzinnig en imaginatie leven)

4.4 Basiswaarden van de democratische rechtstaat

Een belangrijk aspect van de wettelijke burgerschapsopdracht is de bevordering van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat. De relevante basiswaarden voor het onderwijs zijn vastgelegd in het wettelijke kader. Het gaat om:

1. vrijheid van meningsuiting
2. gelijkwaardigheid
3. begrip voor anderen
4. verdraagzaamheid [tolerantie]
5. afwijzen van onverdraagzaamheid
6. afwijzen van discriminatie
7. autonomie
8. verantwoordelijkheidsbesef

Op onze school besteden we doelgericht [intentioneel] aandacht aan de basiswaarden in ons periode onderwijs en groepsactiviteiten. Daarnaast komen ze aan bod bij andere lessen wanneer dat nodig en/of nuttig is. Daarnaast is het impliciet in ons onderwijs verweven.

4.5 Visie

Onze leerlingen groeien op in een steeds complexere, pluriforme maatschappij. Onze school vindt het van belang om

haar leerlingen op een goede manier hierop voor te bereiden. Onze leerlingen maken ook nu al deel uit van de samenleving. Vanuit onze identiteit vinden wij het belangrijk dat leerlingen op een bewuste manier in het leven staan, waarbij ze niet alleen respect hebben voor anderen en andersdenkenden, maar ook naar anderen omzien. We geven de leerlingen mee dat ze onderdeel zijn van een groter geheel. Wij leren onze leerlingen daarom goed samen te leven en samen te werken met anderen. Wij willen leerlingen brede kennis over en verantwoordelijkheidsbesef meegeven voor de samenleving. Als laatste is kennis over burgerschap van belang, maar dat het sluitstuk op de basis en kernwaarden. Een ontwikkelde visie is immers gebaseerd op waarden. Een ontwikkelde visie is gebaseerd op waarden. Stichting Vrije school Almere hanteert waarden die geënt zijn op de antroposofie en menskunde waarbij onderwijs zich in verschillende leeftijdsfasen richt op een harmonische ontwikkeling van kinderen en daarbij aansluitende invulling van omgang en inhoud van de lesstof realiseert. Leidend principe hierbij is de drieslag hoofd, hart en handen zodat alle ontwikkelaspecten van de leerling op een evenwichtige wijze worden aangesproken en gevoed. De naam 'Vrije' school betekent dat alle vermogens van een kind worden aangesproken, zodat ieder kind zijn kwaliteiten optimaal en 'vrij' kan benutten. Hierbij staan algemene menselijke waarden zoals gemeenschapszin, respect en compassie centraal. Deze worden niet opgelegd, maar als basisgevoelens in de lessen en in de omgang met elkaar bewust gewekt.

Stichting Vrijeschool Almere wil een oefenplaats zijn voor kinderen om ze te helpen zicht te krijgen op hun persoonlijke levensvragen zoals:

- wie wil ik zijn?
- wat wil ik kunnen?
- hoe wil ik in de wereld bestaan?
- hoe ga ik daar mijn weg in vinden?

Het ideaal van het Vrijeschool onderwijs is dat kinderen zich ontwikkelen tot vrije, zelfstandige mensen die zich bewust zijn van hun verantwoordelijkheid voor medemens en natuur.

4.6 Doelen voor Burgerschap

Vanuit onze missie, onze kernwaarden en onze visie hebben we de doelen voor burgerschapsonderwijs vastgesteld. Bij ieder doel gaat het wat ons betreft om de componenten [1] kennis, [2] vaardigheden, [3] attitude en [4] reflectie. Via de gekozen doelen richten we ons op de persoonsvorming van de leerlingen en de ontwikkeling van sociale en maatschappelijke competenties.

Onze (zeven) doelen zijn:

1. We voeden onze leerlingen op tot fatsoenlijke evenwichtige mensen die respectvol (vanuit duidelijke waarden en normen) omgaan met zichzelf, de medemens en de omgeving
2. Wij voeden onze leerlingen op tot personen die weten wat democratie inhoudt en die daar ook naar handelen.
3. We voeden onze leerlingen op tot mensen die (digitaal) "meedoen", die (digitaal) actief betrokken willen zijn op de samenleving, die gericht zijn op (digitale) samenwerking en die iets voor anderen willen betekenen.
4. We voeden onze leerlingen op tot personen die kennis hebben van, en respect voor andere opvattingen en overtuigingen (religies - levenswijzen), tot leerlingen met een goed zelfbeeld, met [eigen] opvattingen en een eigen [persoonlijke] identiteit
5. We zorgen voor kennis en een attitude (kritische zin) m.b.t. actuele, maatschappelijke thema's. Onze leerlingen kunnen een standpunt innemen en hun mening over maatschappelijke thema's effectief verwoorden
6. We richten ons op de algemene ontwikkeling en we geven onze leerlingen culturele bagage mee voor het leven
7. We geven onze leerlingen zicht op internationale betrekkingen, op Nederland in de wereld

4.7 Visie-uitspraken

We vinden 't nodig dat onze school een bijdrage levert aan de sociaal-emotionele ontwikkeling van de leerlingen, omdat leerlingen zichzelf en anderen zo beter leren kennen, herkennen en aanvoelen

We vinden 't nodig dat onze school een bijdrage levert aan het leren kennen van democratische principes, zodat zie de wereld om zich heen leren begrijpen.

We vinden 't nodig dat onze school een bijdrage levert aan het leren (digitaal) deelnemen aan de maatschappij en maatschappelijke verbanden van de leerlingen, omdat ze vaardig en bewust een eigen mening oefenen en verantwoordelijkheid kunnen nemen.

We vinden 't nodig dat onze school een bijdrage levert aan het leren om belangeloos iets voor anderen te doen, omdat ze zo leren geven om zichzelf en een ander. Het draagt bij aan een al geheel geluksgevoel en wie goed doet, goed ontmoet!

We vinden 't nodig dat onze school een bijdrage levert aan het ontwikkelen van kennis van en respect voor diverse godsdiensten en levensbeschouwingen, omdat verschillen er mogen zijn. We beschikken over de kennis en de vaardigheden die ons in staat stellen om rekening te houden met culturele verschillen.

We vinden 't nodig dat onze school een bijdrage levert aan het ontwikkelen van gezond zelfbeeld, aan de ontwikkeling van een eigen [persoonlijke] identiteit, zodat zij vanuit vertrouwen in zichzelf en de ander kunnen bijdragen aan maatschappelijke vraagstukken en samenleving.

We vinden 't nodig dat onze school een bijdrage levert aan het ontwikkelen van standpunten m.b.t. maatschappelijke vraagstukken, omdat leerlingen zo leren dat ze deze vanuit verschillende perspectieven moeten onderzoeken, voordat zij handelen.

We vinden 't nodig dat onze school een bijdrage levert aan de meer algemene en de culturele ontwikkeling van de leerlingen, omdat de mens op deze manier verbonden is aan zijn/haar omgeving.

4.8 Hoofddoelen en burgerschap

Ons onderwijs kent drie hoofddoelen: kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming. De doelen die we vaststelden voor burgerschap zijn eenvoudig te relateren aan de hoofddoelen:

Kwalificatie en Burgerschap: onze leerlingen moeten kennis en inzicht krijgen in onze samenleving en de diversiteit daarin, de werking van onze democratische rechtsstaat en de eigen rol daarin.

Socialisatie en Burgerschap: we moeten onze leerlingen inwijden in een democratische cultuur en ze stimuleren tot een vreedzame en humane houding ten opzichte van anderen en de 'omgeving', de wereld om hen heen.

Persoonsvorming en Burgerschap: het is belangrijk om te reflecteren op de eigen identiteit, om betekenis te geven aan de wereld om je heen en de eigen rol daarin. En daarnaast: het is belangrijk om te bepalen hoe je je tot de ander en de wereld om je heen wilt verhouden.

4.9 Sociale en maatschappelijke competenties

Burgerschap richt zich op de sociale en maatschappelijke vorming van jonge mensen; burgerschap gaat over hoe mensen met elkaar samenleven. Daarom is burgerschapsonderwijs erop gericht dat leerlingen de sociale en maatschappelijke competenties verwerven die daarvoor nodig zijn. Welke competenties dat precies zijn is niet voorgeschreven, omdat dit afhangt van de actualiteit, de context van de school, de leefwereld van de leerlingen en onze eigen opvattingen. Op onze school richten we ons op de volgende competenties:

Sociale competenties

1. Gedeelde waarden; Wij zijn goede klasgenoten!
2. Wij zorgen goed voor onze schoolomgeving!

Maatschappelijke competenties

1. Duurzaamheid (gescheiden afval en milieu bewust)
2. Gezondheid (gezonde voeding)

De maatschappelijke thema's worden tevens besproken met de leerlingenraad. Zij voeren hierover in hun klas gesprekken.

5 Uitwerking doelen

5.1 Sociale ontwikkeling

In het Onderzoekskader 2021 van de Inspectie van het Onderwijs wordt (o.a.) het thema Schoolklimaat beschreven. Onze school moet zorgen voor schoolklimaat dat bijdraagt aan het ontwikkelen van sociale en maatschappelijke competenties. Oftewel: onze school moet de leerlingen voorbereiden op het leven in de maatschappij. Het is allereerst nodig dat we de kenmerken van de leerlingenpopulatie (jaarlijks) en de leefwereld in beeld brengen, omdat we onze (ambitieuze) doelen, onze aanpak en ons leerstofaanbod op die kenmerken zullen moeten afstemmen. We zien de sociale ontwikkeling als een onderdeel van burgerschap, hoewel we beseffen dat de sociale (sociaal-emotionele) ontwikkeling een voorwaarde is voor goed burgerschap. Alleen als je goed in je vel zit, en als je goed kunt omgaan met anderen en de omgeving waarin je leeft, kun je een actieve rol vervullen in de maatschappij. In onze visie richt de sociaal-emotionele ontwikkeling zich op drie aspecten: de ontwikkeling van de persoonlijkheid (persoonsvorming), de ontwikkeling van relationele competenties (omgang met anderen) en de ontwikkeling van het omgevingsbewustzijn (omgang met de leef-omgeving).

Op onze school is de sociaal-emotionele ontwikkeling vanzelfsprekend een integraal onderdeel bij alle andere vakken. Op onze school hebben we sociale competenties vastgesteld (zie kijkwijzer per leerjaar in het visie document) waarover de leerlingen uiteindelijk moeten beschikken. De leraren zijn geschoold als regenboogtrainer en volgen de sociale-emotionele ontwikkeling met een leerlingvolgsysteem (Zien!). De sociaal-emotionele ontwikkeling van de leerlingen wordt besproken tijdens de groeps- en leerlingbesprekingen (medio en eind) en tijdens de gesprekken met de ouders van de leerlingen.

Kenmerkend voor onze school is: Onze Vrijeschool is een oefenplaats voor kinderen om ze te helpen zicht te krijgen op hun persoonlijke levensvragen zoals:

- wie wil ik zijn?
- wat wil ik kunnen?
- hoe wil ik in de wereld bestaan?
- hoe ga ik daar mijn weg in vinden?

Het ideaal van het Vrijeschool onderwijs is dat kinderen zich ontwikkelen tot vrije, zelfstandige mensen die zich bewust zijn van hun verantwoordelijkheid voor medemens en natuur

Kwaliteitsindicatoren	
1.	De school zorgt voor de sociale, fysieke en psychische veiligheid van de leerlingen op school gedurende de schooldag
2.	De school zorgt ervoor dat de sociale, fysieke en psychische veiligheid niet door handelingen van anderen wordt aangetast
3.	De school kan aantonen m.b.v. een gestandaardiseerd instrument dat de leerlingen zich veilig voelen
4.	De school kan aantonen m.b.v. een gestandaardiseerd instrument dat er sprake is van welbevinden
5.	De school monitort de veiligheid en het welbevinden minstens één keer per jaar met een gestandaardiseerd instrument
6.	De school heeft veiligheidsbeleid beschreven dat bestaat uit een samenhangende set van maatregelen
7.	Het veiligheidsbeleid is gericht op het voorkomen, afhandelen, registreren en evalueren van incidenten
8.	De school voert het beschreven veiligheidsbeleid daadwerkelijk uit
9.	De school treft maatregelen om de situatie te verbeteren als de uitkomsten van de monitoring daartoe aanleiding geven
10.	De school voorkomt –zo veel mogelijk- (digitaal) pesten, agressie en geweld in elke vorm
11.	De school treedt zo nodig snel en adequaat op als er sprake is van (digitaal) pesten, agressie en geweld
12.	De school treedt zo nodig snel en adequaat op bij uitingen die strijdig zijn met de basiswaarden van de democratische rechtsstaat, zoals discriminatie en onverdraagzaamheid
13.	De school heeft een persoon aangesteld die aanspreekpunt is voor ouders en leerlingen in geval van pesten
14.	De persoon die het aanspreekpunt is, coördineert het beleid tegen pesten
15.	De school hanteert de meldcode Huiselijk geweld en kindermishandeling
16.	De school komt de plichten na m.b.t. het melden, overleggen en aangifte doen van zedenmisdrijven

5.2 Democratisch burgerschap

Wij verbinden de term ‘democratisch burgerschap’ met twee zaken: het gaat om [1] kennis van door ervaren en begrijpen en [2] betrokkenheid bij de democratie. Ons onderwijs moet ervoor zorgen dat onze leerlingen als volwaardig burger aan de samenleving kunnen deelnemen. Dat vraagt allereerst om bepaalde omgangs- en communicatievormen. In dat kader leren we onze leerlingen om te overleggen (te polderen), te discussiëren, te debatteren en te argumenteren. We ontwikkelen empathisch vermogen, een kritische houding, oplossend vermogen en een respectvolle omgang ten aanzien van anderen en andersdenkenden. We geloven dat de maatschappij (de democratie) alleen naar behoren kan functioneren bij de gratie van mondige, goed geïnformeerde en zelfstandig denkende burgers.

Op onze school hebben we vastgesteld welke maatschappelijke competenties we van belang vinden). Om deze competenties eigen te maken, functioneert onze school als een oefenplaats voor democratisch burgerschap (zie het visie doc. en het onderzoekskader 2021). We zorgen voor een veilig en inclusief schoolklimaat waarin we onze leerlingen laten oefenen in relatie tot de basiswaarden en de door ons vastgestelde sociale en maatschappelijke competenties. Het democratisch burgerschap wordt bij uitstek geoefend tijdens de groepsvergaderingen en de bijeenkomsten van de leerlingenraad.

Onze school richt zich ten aanzien van democratisch burgerschap niet alleen op vaardigheden en attitudes, maar ook op kennis. Onze leerlingen oefenen hoe ons politieke bestel functioneert en wat de belangrijkste aspecten zijn van een gezonde democratie in klas 6.

Kwaliteitsindicatoren	
1.	Onze school heeft vastgesteld welke maatschappelijke competenties ontwikkeld (kijkwijzer per klas visiedoc.)
2.	Op onze school zorgen we voor het oefenen van de vastgestelde maatschappelijke competenties
3.	De leraren organiseren wekelijks een 'klasgesprekken'
4.	Onze school beschikt over een leerlingenraad
5.	Op onze school brengen we kennis aan met betrekking tot het begrip democratie

5.3 Participatief burgerschap

Een belangrijk element van burgerschap is participatie. We leren onze leerlingen om actief betrokken te zijn op de samenleving, om mee te doen. Het is ons inziens belangrijk dat onze leerlingen participeren in andere organisaties, andere verbanden en andere gemeenschappen. Onze school is immers niet de enige plaats waar onze leerlingen waarden en normen meekrijgen. We voeden onze leerling samen met anderen op: it takes a whole village to raise a child! Om die reden zorgen de leraren dat ze hun leerlingen kennen, dat ze weten in welke 'clubjes' ze actief zijn. We stimuleren onze leerlingen om hun talent ook buiten de schactief te zijn of te worden in clubverband. In dat kader bieden we onze leerlingen bijvoorbeeld een scala van mogelijkheden aan om kennis te maken met een sportvereniging of deel te nemen aan culturele activiteiten.

In ons onderwijs geven we aanzet tot gemeenschapszin, vooral in seizoensgebonden jaarfeesten leren we ze om betrokken te zijn bij anderen, de omgeving en daarvoor ook verantwoordelijkheid te nemen. Iets belangeloos voor anderen doen, iets voor anderen doen zonder dat daar direct een tegenprestatie vinden wij belangrijk. Dit principe wordt al geoefend in de groepen, omdat we de leerlingen elkaar laten helpen bij hun werk. De leerlingen zorgen er samen voor dat het klaslokaal en de gang een verzorgde indruk maken. En groter: jaarlijks zingen leerlingen in het bejaardenhuis, of sturen ze kaarten naar mensen die zich eenzaam voelen. Daarnaast denken de klassen na over wat zij kunnen doen voor de directe omgeving van de school. De kernvraag is steeds: hoe zorgen wij samen voor leefbare klas, een leefbare omgeving, een leefbare stad etc. Hoe zorgen wij voor een omgeving waarin we samen met anderen (met een diversiteit aan culturen) met plezier kunnen werken, wonen en leven?

Kenmerkend voor onze school is: Vrije school Almere hanteert waarden die geënt zijn op de antroposofie en menskunde waarbij onderwijs zich in verschillende leeftijdsfasen richt op een harmonische ontwikkeling van kinderen en daarbij aansluitende invulling van omgang en inhoud van de lesstof realiseert.

Leidend principe hierbij is de drieslag hoofd, hart en handen zodat alle ontwikkelaspecten van de leerling op een evenwichtige wijze worden aangesproken en gevoed. De naam 'Vrije' school betekent dat alle vermogens van een kind worden aangesproken, zodat ieder kind zijn kwaliteiten optimaal en 'vrij' kan benutten.

Hierbij staan algemene menselijke waarden zoals gemeenschapszin, respect en compassie centraal. Deze worden niet opgelegd, maar als basisgevoelens in de lessen en in de omgang met elkaar bewust gewekt.

Het begrippenkader van het nieuwe curriculum van Burgerschap: Vrijheid, Gelijkheid en Solidariteit sluit hier goed op aan:

- Vrijheid
- Waarden: vrijheid, autonomie, privacy, lichamelijke integriteit
- Gelijkheid
- Waarden: gelijkwaardigheid, menselijke waardigheid, diversiteit, verdraagzaamheid, rechtvaardigheid
- Solidariteit
- Waarden: participatie, verantwoordelijkheid, empathie, integriteit, gehoorzaamheid

Kwaliteitsindicatoren	
1.	De leraren zorgen ervoor dat ze de leerlingen kennen
2.	De leraren zorgen ervoor dat ze weten wat hun leerlingen bezighoudt buiten school en wat hun interesses zijn
3.	De school stimuleert de leerlingen om 'mee te doen'
4.	De school stimuleert de leerlingen om zich (samen met anderen) in te zetten voor anderen
5.	De school stimuleert de leerlingen om oog te hebben voor de leefbaarheid van de leefomgeving

5.4 Digitaal burgerschap

Onze leerlingen maken niet alleen deel uit van onze maatschappij, maar ook van onze digitale maatschappij. En het laatste vraagt om effectief burgerschap. Dit aspect van burgerschap speelt met name een rol bij het gebruik van sociale media. Digitaal burgerschap betekent dat leerlingen bewust en verantwoord met sociale media leren omgaan. Ook bij het gebruik van internet, mobiele telefoon en andere media dienen zij een goede, verantwoordelijke burger te zijn.

De website www.curriculum.nu wijst op de relatie burgerschap en digitale geletterdheid. Eén van de tien bouwstenen is digitaal samenleven. Kennisnet verdeelt digitale geletterdheid in vier onderdelen:

1. Informatie en verwerking
2. ICT-basisvaardigheden
3. Computational thinking
4. Mediawijsheid

De leerlingen leren vanaf klas 5 verschillende mediabronnen te gebruiken en ontdekken ze dat deze niet voor iedereen even toegankelijk zijn. Hiermee communiceren ze met anderen en zoeken en/of ontvangen ze informatie. Mediagebruik zal veelal spontaan en spelenderwijs plaats vinden, al dan niet op initiatief van de school. Gezien de complexiteit hiervan is de rol van volwassenen hierbij van groot belang. In ons onderwijs krijgen leerlingen meer inzicht in het eigen mediagebruik en ontwikkelen ze een kritische houding ten opzichte van bronnen en informatie. Het bewustzijn van de wijze waarop media invloed heeft op beeldvorming, waarheidsvinding en identiteit neemt toe. Leerlingen leren gevaren van mediagebruik te herkennen voor zichzelf en voor anderen en daarnaar te handelen: bepaalde media-uitingen vermijden of bij twijfel een volwassene inschakelen.

Primair vraagt digitaal burgerschap om kennis en kunde. We moeten onze leerlingen laten kennismaken met en gebruik laten maken van nieuwe technologieën. En tegelijkertijd moeten we aandacht besteden aan bijpassend gedrag. Oftewel: wat kun je met (sociale) media? Hoe kun je die effectief inzetten? En hoe maak je op een correcte manier gebruik van deze (nieuwe) media? Een relatief nieuw element is de omgang met fake-news en de stortvloed aan meningen die je aantreft op het Internet en diverse sociale media. Op onze school vinden we het belangrijk om onze leerlingen te ontwikkelen tot kritische burgers, tot burgers die voortdurend afwegen wat past bij hun eigen ideeën en die informatie met voldoende distantie kunnen analyseren (zie beleid mediawijsheid en ICT).

Kenmerkend voor onze school is: Onze leerlingen leren vanuit eigen idealen, waarden en normen te functioneren in een pluriforme, democratische samenleving en ontwikkelen het vermogen om aan deze samenleving een bijdrage te willen leveren.

Leerlingen leren dat:

- verschillende vormen van (media)boodschappen te (her)kennen;
- verschillende functies, primaire doelstellingen en de reikwijdte van media te herkennen;
- hun eigen mediagebruik te onderzoeken;
- over de invloed van mediaboodschappen op hun leefwereld.

Kwaliteitsindicatoren	
1.	Wij leren onze leerlingen om te gaan met sociale media (omgang vormen en afspraken)
2.	Wij leren onze leerlingen omgangsregels voor sociale media
3.	Wij leren onze leerlingen zorg te dragen voor de eigen digitale veiligheid
4.	Wij leren onze leerlingen kritisch te zijn m.b.t. digitale informatie

5.5 Identiteit

Het thema Identiteit richt zich bij ons op school op twee te onderscheiden zaken. In de eerste plaats is het van belang dat we onze leerlingen kennis meegeven van, en respect voor een diversiteit aan levensbeschouwingen en opvattingen. Identiteit en diversiteit zijn wat ons betreft gekoppelde begrippen. Onze leerlingen moeten kennis hebben van, en respect voor sociale, culturele, etnische en levensbeschouwelijke verschillen. In de Nederlandse grondwet komt diversiteit terug in artikel 1: Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, is niet toegestaan. Bij het thema Identiteit spelen de basiswaarden een belangrijke rol: vrijheid van meningsuiting, gelijkwaardigheid, begrip voor anderen, verdraagzaamheid, autonomie, afwijzen van onverdraagzaamheid, afwijzen van discriminatie. Met het leren omgaan met culturele diversiteit wordt meer specifiek bedoeld dat 'leerlingen kennis hebben van en kennismaken met verschillende achtergronden en culturen van leeftijdsgenoten'. Deze specificatie is sinds 2006 verankerd in de wet op het primair en voortgezet onderwijs.

In de tweede plaats betrekken wij het begrip Identiteit op de persoonlijke identiteit, op persoonsvorming. Het gaat daarbij om het ontdekken en ontwikkelen van de eigen persoon en persoonlijke opvattingen. Centraal staat daarbij de vragen: wie ben ik, en wat vind ik? Wij vinden het van groot belang dat onze leerlingen stevig in hun schoenen staan, dat ze duidelijke (eigen) mening hebben en dat ze ook staan voor die mening. Bij dit aspect van burgerschap gaat het bijvoorbeeld om zaken als gezondheid (gezond leven) en seksualiteit. In 2012 is het respecteren van diversiteit waaronder seksuele diversiteit expliciet opgenomen in de kerndoelen.

Kenmerken voor onze school is: Om betekenis te geven aan de wereld om hen heen en aan hun eigen rol daarin, moeten leerlingen zich bewust worden van wie ze zijn of willen worden en hoe ze zich tot een ander verhouden.

Kenmerkend voor burgerschapsonderwijs voor Stichting Vrijeschool Almere is dat de school fungeert als een oefenplaats. Leerlingen krijgen ruimte om te werken aan vaardigheden zoals communiceren, samenwerken en deelnemen aan besluitvormingsprocessen; het onderzoeken en zelf formuleren van opvattingen en houdingen en het reflecteren daarop; kritisch en creatief denken, het ontwikkelen van empathische vermogens en redeneren en argumenteren.

Kwaliteitsindicatoren	
1.	Op onze school besteden we aandacht aan diversiteit (een goede klasgenoot)
2.	Op onze school besteden we aandacht aan het ontwikkelen van een mening (leren luisteren, spreken en afspraken maken)
3.	Op onze school besteden we aandacht aan een diversiteit van levensovertuigingen vanuit de vertelstof
4.	Op onze school besteden we aandacht aan gezond gedrag (sociale emotionele vorming)
5.	Op onze school besteden we aandacht aan gezonde voeding
6.	Op onze school besteden we vanaf klas 5 aandacht aan seksuele voorlichting
7.	Op onze school besteden we aandacht aan de wereldgodsdiensten in ons periode (geschiedenis) onderwijs

5.6 Maatschappelijke thema's

We zorgen voor kennis en een attitude (kritische zin) m.b.t. actuele, maatschappelijke thema's. Onze leerlingen kunnen een standpunt innemen en hun mening over maatschappelijke thema's effectief verwoorden. Dit doel hangt samen met het thema Identiteit (doel vier) en is afgeleid van de bouwsteen Burgerschap op de website www.curriculum.nu Op hun website staat: burgerschapsonderwijs daagt leerlingen ook uit om verbanden te leggen tussen hun eigen leefwerelden en de grotere (mondiale) maatschappelijke vraagstukken. Het gaat bijvoorbeeld om

globalisering, duurzaamheid en technologie. Leerlingen leren kritisch na te denken en te reflecteren op complexe, vaak ethisch geladen vraagstukken. Door het ontdekken van mogelijkheden om zelf iets te doen aan deze vraagstukken, ontwikkelen leerlingen een actieve houding. Zij leren in gesprek te gaan met anderen en elkaars standpunten te bevragen. Zo ontwikkelen zij hun eigen opvattingen.

Op onze school besteden we in ons lesprogramma expliciet aandacht aan maatschappelijke thema's. Iedere groep krijgt vijf keer per jaar een les waarbij zo'n thema centraal staat. De thema's die aan bod komen worden jaarlijks vastgesteld door de werkgroep Burgerschap. Voorwaardelijk is dat de vastgestelde thema's besproken kunnen worden vanuit meerdere perspectieven. Daardoor leren onze leerlingen een standpunt te verwoorden en in te nemen.

Kenmerkend voor onze school is dat we aansluiten bij de beleef en ontwikkelingsfasen van de leerlingen. Vanwaaruit we respect voor verschillen in godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, afkomst, geslacht, handicap of seksuele gerichtheid alsmede de waarde dat gelijke gevallen gelijk behandeld worden aan de orde brengen. Zo is de bibliotheek op school daartoe uitgebreid.

Kwaliteitsindicatoren	
1.	Op onze school bieden we de leerlingen maatschappelijke thema's per jaar aan (periode onderwijs)
2.	De thema's worden vastgesteld door de het leraren team per schooljaar
3.	De keuze van de thema's wordt besproken met de leerlingenraad
4.	De keuze van de thema's wordt beschreven in de schoolgids

5.7 Algemene en culturele ontwikkeling

Wij vinden de algemene ontwikkeling van onze leerlingen van belang voor het goed functioneren in de samenleving. Algemene ontwikkeling is wat ons betreft van veel zaken genoeg weten (basiskennis) om een normaal, alledaags gesprek te kunnen voeren of een normale, alledaagse tekst te kunnen begrijpen. Er bestaat geen canon Algemene ontwikkeling en daarom moeten we zelf vaststellen wat we onze leerlingen willen meegeven in het kader van hun algemene ontwikkeling.

Wij bezien algemene ontwikkeling ook in het kader van antroposofisch mensbeeld (lichaam, ziel en geest/ denken, voelen en willen). Daarbij gaat het er om dat de leerlingen zich ontwikkelen tot zelfbewuste competente personen, tot personen die kunnen denken, kunnen (in)voelen en situationeel kunnen handelen. Ten aanzien van de brede ontwikkeling onderscheiden we het cognitieve, het creatieve, het sociaal-emotionele, het zintuiglijke en het motorische. Deze aspecten hangen in ons onderwijs met elkaar samen en beïnvloeden elkaar wederzijds.

Een belangrijk aspect m.b.t. de algemene (brede) ontwikkeling van onze leerlingen vinden wij de meer algemene culturele en creatieve ontwikkeling. En dat wel in de meest brede zin van het woord. Wij vinden het belangrijk dat onze leerlingen beschikken over basiskennis met betrekking tot de literatuur, poëzie, beeldende kunst, schilderkunst, muziek, dans etc. Daarom hebben we zelf een school-canon vastgesteld: de leraren weten wat er per leerjaar minstens aan bod moet komen.

Kenmerkend voor onze school is dat de mensontwikkeling onze pedagogische opdracht is:

Steiner schreef: Alles op zijn tijd

De vraag is niet

Wat de mens moet kunnen en weten

Teneinde zich in de bestaande sociale orde te kunnen inpassen, maar wel

Wat er in de aanleg van de mens aanwezig is

En in hem ontwikkeld kan worden. Dan wordt het mogelijk dat de opgroeiende generatie

Aan de maatschappij steeds nieuwe krachten aanreikt.

Dan zal in de samenleving steeds datgene

Tot ontwikkeling kunnen komen,

Wat de er binnentredende generatie van mensen in zich draagt.

*Maar van de opgroeiende generatie mag niet datgene gemaakt worden,
Wat de bestaande maatschappij van deze generatie maken wil.*

Kwaliteitsindicatoren	
1.	Op onze school besteden we gericht aandacht aan de mensontwikkeling van de leerlingen
2.	Op onze school besteden we gericht aandacht aan culturele ontwikkeling
3.	Op onze school is de culturele ontwikkeling terug te zien in rituelen (dag, week en jaar ritme) en jaarfeesten

5.8 Internationalisering - Engels

Het onderwijs hoort de leerlingen voor te bereiden op een wereldwijd gerichte samenleving. Daarom willen wij op onze school in de bovenbouw ook aandacht besteden aan lokaal in relatie tot internationalisering. Dit thema wordt in de bovenbouw (groep 5 t/m 8) nadrukkelijk gekoppeld aan de context van de belevingswereld en ontwikkelingsfasen van de leerlingen.

Omdat we internationalisering belangrijk vinden onderhouden we contacten met een aantal scholen voor Vrijeschool onderwijs in het buitenland. De leerlingen in de bovenbouw schrijven aan het einde van klas 6 met de leerlingen van die scholen.

Op onze school vinden we Engels een basisvak.

- In de onderbouw (klassen 1 t/m 3) ligt het accent op zingen in het Engels, korte lesjes en spreken en luisteren.
- Vanaf klas 4 breiden we dit nog uit naar het lezen van Engelse teksten en het schrijven. We geven vanaf klas 4 wekelijks 30 minuten les in de Engelse taal en cultuur.
- De leerlingen in groep 8 behalen A1 niveau, zodat zij een basis hebben waarop zij op het Voortgezet onderwijs hun Engelse vaardigheden verder kunnen ontwikkelen.

Kenmerkend voor onze school is: dat de leerlijn Engels een doorlopende leerlijn richting het voortgezet onderwijs. De lessen zijn ontwikkeld door een vakdocent vanuit het Voortgezet Vrijeschool onderwijs. Zij verzorgt tevens de wekelijkse lessen.

Kwaliteitsindicatoren	
1.	Op onze school geven we een vakles Engels vanaf klas 4. In de klassen 1 t/m 3 is de Engelse taal verwerkt in lesjes spreken en luisteren en in het zingen met de leerlingen.
2.	Op onze school schrijven de leerlingen eind klas 6 met leerlingen van buitenlandse vrijescholen
3.	Op onze school behalen leerlingen eind klas 6 A1 niveau op spreken, luisteren, schrijven en lezen.

6 Ons aanbod en onze aanpak

6.1 Ons schoolcurriculum

Wij beschouwen burgerschap als een belangrijk en wezenlijk onderdeel van ons onderwijsprogramma. Natuurlijk komt burgerschap aan bod bij diverse andere vakken en vakonderdelen. Omdat wij burgerschapsonderwijs als een kerntaak zien, kiezen we daarnaast (en vooral) voor een longitudinale, planmatige en gestructureerde aanpak. De wet introduceert wat dat betreft de begrippen: doelgericht, samenhangend en herkenbaar. Die termen vormen ons uitgangspunt van denken.

De sociaal-emotionele ontwikkeling van de leerlingen komt iedere week ongeveer een half uur aan de orde in de opmaat, dagafsluiting of in de periodelessen. Op die manier willen we ook aandacht besteden aan de andere aspecten van burgerschap. Wij onderscheiden ten aanzien van burgerschap op onze school drie fases

- Fase 1: kleuterklassen 'Zo zijn onze manieren'
- Fase 2: klassen 1 tm 3: 'We gaan samen op pad'.
- Fase 3: klassen 4 tm 6: 'De wereld in!'

Qua structuur zien de grote opdrachten vanuit de basiswaarden er als volgt uit vanuit de basiswaarden:

1. vrijheid van meningsuiting
2. gelijkwaardigheid
3. begrip voor anderen
4. verdraagzaamheid [tolerantie]
5. afwijzen van onverdraagzaamheid
6. afwijzen van discriminatie
7. autonomie
8. verantwoordelijkheidsbesef

Ons onderwijs bevordert zo actief burgerschap en sociale cohesie op doelgerichte en samenhangende wijze, waarbij ons onderwijs zich ook herkenbaar richt op:

- A. het bijbrengen van respect voor en kennis van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat, zoals verankerd in de Grondwet, en de universeel geldende fundamentele rechten en vrijheden van de mens, en het handelen naar deze basiswaarden op school;
- B. het ontwikkelen van de sociale en maatschappelijke competenties die de leerling in staat stellen deel uit te maken van en bij te dragen aan de pluriforme, democratische Nederlandse samenleving; en
- C. het bijbrengen van kennis over en respect voor verschillen in godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, afkomst, geslacht, handicap of seksuele gerichtheid alsmede de waarde dat gelijke gevallen gelijk behandeld worden.

We zien in de verschillende klassen de volgende elementen:

<p>Kleuterklassen</p>	<p>Zo zijn onze manieren (GO's 1, 2, 3 6)</p> <p>Activiteiten / thema's / bronnen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Regenboogspellen • Tafelspel • Kring • Vertelkabouter • Vrij spel • Voeding • Buitenspel 	<p>De leerlingen leren kennis, houding en vaardigheden:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. kennen de klassenregels (zo zijn onze manieren) 2. kunnen een mening vormen en uiten 3. leren omgaan met hun emoties, hun wensen, opvatting en leren zich uitspreken (buitenspel, samenwerkingsopdrachten) 4. leren dat er regels en afspraken gelden thuis en op school (Kringgesprekken, toneel, eten en drinken, buitenspel enz.) 5. 6-jarigen krijgen steeds meer verantwoordelijkheden en vrijheden om zelf dingen te bepalen/doen 6. leren vragen te stellen als ze iets nog niet weten en kennen/kunnen (touwtje springen, veters strikken, bouwen, schilderen middels gerichte opdracht (leerling volgsysteem) 7. leren samenwerken om wederzijds begrip kweken (ook in kleine ruzies) 8. leren begrip voor anderen en rekening houden met elkaar 9. leren delen en verdelen (rechtvaardigheid) 10. leren omgaan met verschillen (kringgesprek, samenwerkingsopdrachten, samenspel/vrij spel: in de ontmoeting met de ander: samen spelen, samen delen
<p>Klas 1 t/m 3</p>	<p>We gaan samen op pad; GO's 1, 2, 3, 4, 5, 6)</p> <p>Activiteiten / thema's / bronnen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Verhalen vertellen • Groepsgerichte regenboogspellen • Klasgesprekken • groepsopdrachten in de periodelessen (zie periode plannen leerkrachten) • Zingen liedjes in het Engels (+ lesjes spreken en luisteren) • Gezonde voeding • Toneel • Gym clinics (diverse sporten bijv. judo) • Klassenuitjes natuur, kunst en cultuur • Filosoferen (zag twee beren...) 	<p>De leerlingen leren kennis, houding en vaardigheden:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. communiceren (uitspreken mening, luisteren; wederzijds begrip en respect) 2. samenwerken 3. kritisch denken 4. probleemoplossend denken 5. dat ze onderdeel zijn van een groep 6. een hun eigen identiteit kennen 7. wat rechtvaardig is, oorzaak & gevolg 8. respect voor verschillen en begrip voor anderen 9. vrijheid van meningsuiting 10. menszijn vanuit gelijkwaardigheid en daarmee het afwijzen van discriminatie

Klas 4 t/m 6	De wereld in (GO's 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10) Activiteiten / thema's / bronnen : <ul style="list-style-type: none"> • Groepsgerichte regenboogspellen • Leerlingenraad • Voorleeswedstrijd • Klasgesprekken • Groepsopdrachten in de periodelessen (zie periode plannen leerkrachten) • Vakles Engels • Periode onderwijs • Gezonde voeding • Toneel • vakles Ict en mediawijsheid • Seksuele voorlichting (klas 5) • Gym clinics (diverse sporten bijv. judo) • Klassenuitjes natuur, kunst en cultuur • Schoonmaak omgeving school/ plantjes water geven, vuilprikken) • Duurzaamheid (tuinbouw, afval scheiden) 	De leerlingen leren kennis, houding en vaardigheden: <ol style="list-style-type: none"> 1. communiceren (debatteren, beargumenteren, besluitvormingsprocessen (klas 6) wederzijds begrip en respect) 2. presenteren 3. samenwerken 4. kritisch denken (studievaardigheden) 5. probleemoplossend denken 6. dat ze onderdeel zijn van een groep 7. een hun eigen identiteit kennen 8. verdraagzaamheid en tolerantie en daarmee het afwijzen van onverdraagzaamheid 9. vrijheid van meningsuiting 10. menszijn vanuit gelijkwaardigheid en daarmee het afwijzen van discriminatie 11. respect voor verschillen 12. autonomie 13. verantwoordelijkheidsbesef
---------------------	--	---

6.2 Onze aanpak

Onze school heeft vastgesteld wanneer welk doel aan bod komt (zie de vorige paragraaf). Het is aan de leraren (de professionals) om invulling te geven aan de vastgestelde doelen. Zij weten als geen ander wat hun leerlingen nodig hebben, wat aansluit bij hun belevingswereld en wat er speelt en leeft m.b.t. actuele ontwikkelingen en wat er relevant is. De leraren zetten methodes, middelen en materialen in om de leerdoelen te realiseren. Zij zorgen voor werkvormen die passen bij de (ontwikkelingsfase) van de leerlingen en zorgen zij voor actieve betrokkenheid. En tenslotte zorgen zij voor oefensituaties (trainingen) gericht op de basiswaarden van de democratische rechtsstaat en gericht op de ontwikkeling van de vastgestelde sociale en maatschappelijke competenties.

De leraren van onze school gebruikende regenboogleerlijn als bron voor de sociaal-emotionele ontwikkeling in de klas. De doelen per les staan vermeld in de handleiding. Op schoolniveau wordt voor ieder 'periode' vastgesteld welk maatschappelijk vraagstuk er behandeld kan worden. De thema's worden door het lerarenteam vastgesteld. Per leerjaar en klas (leraar) worden deze thema's uitgewerkt aan de hand van een standaard periodeplanformulier. Dit formulier bevat:

- Periodeplan
- Klas
- Thema

- Doel(en): kennis – vaardigheden – attitudes
- Gericht op de volgende competenties
- Relatie met kerndoelen en bouwstenen www.curriculum.nu vanaf 2024
- Activiteiten
- Materialen en middelen
- Eventuele bijlagen
- Reflectie

De leraren sluiten bij het ontwikkelen van de les(sen) altijd aan bij de kenmerken van hun leerlingen, de leefwereld en de actualiteit. De lesvoorbereidingen worden verzameld in de periodeplannen waarover iedere leraar beschikt. De directie van de school laat de gegeven lessen en de reflecties met elkaar bespreken in de werk-bijeenkomsten (vanaf 2024).

6.3 Toetsing en afsluiting

Ieder periode van twee a drie weken wordt afgesloten met een afsluiting (evaluatie en/of (formatieve) toetsing. Hierin komen de leszaken uit de eerste zes weken terug. De vorm van afsluiting en toetsing wordt door de leraar zelf gekozen. De leraar houdt zorgvuldig de opbrengsten van de periode en burgerschap bij in de subjectwording-, socialisatie- en kwalificatie doelen. Per leerling heeft de leraar inzicht in de vorderingen (kijkwijzer). We borgen een relatie tussen toetsing enerzijds en de doelen en de inhouden van ons burgerschapsonderwijs anderzijds in het getuigschrift van de leerling.

We krijgen zicht op de ontwikkeling van de leerlingen via afsluiting van de periodeplannen. Daarnaast laten we de leerlingen van klassen 4 t/m 6 één keer per twee jaar de Vragenlijst Burgerschap Leerlingen (WMK 2023) invullen. De uitslagen worden met de leerlingen en de leerlingenraad besproken en voorzien van actiepunten.

6.4 Ons schoolklimaat - de school als oefenplaats & leerlingenraad

Het Onderzoekskader van de Inspectie van het Onderwijs beschrijft in de standaard Schoolklimaat (VS2) de eisen m.b.t. het schoolklimaat. Het schoolklimaat moet bijdragen aan het ontwikkelen van sociale en maatschappelijke competenties. De omschrijving van de basiskwaliteit zegt: de school bereidt de leerlingen voor op het leven in de maatschappij. Zij creëert daarvoor een oefenplaats voor de ondersteuning van de sociale en maatschappelijke competenties. In de school doen de leerlingen ervaring op met de basiswaarden van de democratische rechtsstaat en de pluriforme samenleving.

Ons schoolklimaat is open en veilig, met oog voor diversiteit. Wij waarderen verschillen en er is ruimte voor verschillende meningen. We gaan respectvol om met mensen die anders denken en/of anders doen. Ons schoolklimaat is veilig en open genoeg om je opvattingen kenbaar te maken, open en veilig om te zijn wie je bent, of wie je wil zijn. We leren onze leerlingen om respect te hebben voor meningen die afwijken van de eigen mening, we leren ze zelf een mening te hebben, en daarvoor te staan. Om dit alles te realiseren hanteren we bij ons op school gedragsregels. We besteden tijd aan het (in)oefenen van de gedragsregels, en de leerlingen worden begeleid bij het zo mogelijk zelf oplossen van problemen en conflictjes. De medewerkers vertonen voorbeeldgedrag. Zij maken door hun gedrag, hun houding en hun vaardigheden de visie van de school op burgerschap zichtbaar, ze laten aan de leerlingen zien hoe het hoort (zie klassenmap).

Het oefenen van de sociale en maatschappelijke competenties komt aan bod in ons periode curriculum. Daarnaast uiteraard in de praktijk van alledag. Specifiek vormt onze school een oefenplaats voor de sociale en maatschappelijke competenties in de klasgesprekken en de leerlingenraad. De leerlingenraad bestaat uit 12 leerlingen (uit ieder klas vanaf klas 4 twee leerlingen). De leerlingenraad wordt voorgezeten door een leerling met daarbij ondersteuning van de leraar die de maatschappelijke thema's aandraagt. De leerlingen van de leerlingenraad overleggen in hun klas (klasgesprekken) over thema's die in de raad besproken kunnen worden. In de klasgesprekken wordt ook een verslag besproken van de bijeenkomsten van de raad. De leerlingenraad beschikt over een agenda en doen verslag om de ontwikkelen en informatie met de leerlingen (en de ouders) te delen.

7 Kwaliteitscultuur

7.1 Cultuur en structuur

Onze stichting heeft een visie en doelen vastgesteld voor goed burgerschapsonderwijs. Vanzelfsprekend is het noodzakelijk dat de leraren de doelen realiseren. Dat gaat niet vanzelf. Daarom hebben wij een kwaliteitscultuur en –structuur ingericht die ondersteunend is aan het burgerschapsonderwijs.

Onze leraren zijn bekwaam om burgerschapsonderwijs te geven. Onze leraren gaan gevoelige onderwerpen in het onderwijs of in de actualiteit niet uit de weg. Het gehele schoolteam kent onze visie op burgerschapsonderwijs. Onze medewerkers dragen de visie actief uit en brengen deze in praktijk. Dankzij ons inductieplan kunnen leraren hun bekwaamheid ontwikkelen. Leraren doen regelmatig mee aan professionaliseringsactiviteiten zoals nascholing, cursussen, bijeenkomsten voor bezinning/ stimulering en intercollegiale consultatie. Onze leraren werken planmatig samen om op een concrete wijze vorm te geven aan burgerschapsonderwijs. Het visiedocument: 'De kunst van het samenleven' (burgerschap op de Vrijeschool Almere) is vanuit deze samenwerking ontstaan. Waar nodig en mogelijk betrekken wij externe deskundigen, ouders en/of leerlingen bij onze gezamenlijke leer- en verbeteractiviteiten.

In onze school zijn taken en verantwoordelijkheden duidelijk belegd. Iedereen weet wat zij/hij moet doen, en het team voelt zich 'eigenaar' van het burgerschapsonderwijs. Ons team ervaart een open klimaat, waarin we samen werken aan de invulling van ons burgerschapsonderwijs. We weten van elkaar hoe we burgerschapsonderwijs geven, we helpen elkaar en spreken elkaar zo nodig kritisch aan.

Onze schoolleiding let erop dat afspraken worden nagekomen. Onze school betreft ouders/verzorgenden waar dat mogelijk en nuttig zoals een leerling raad en onze gemeenschap. Wij vragen hulp aan andere deskundigen als dat wenselijk is.

7.2 Personeelsbeleid

De leraren evalueren jaarlijks in hun vergaderingen of ze voldoende in staat zijn om goed burgerschapsonderwijs te verzorgen. Ze stellen –in samenspraak met collega's- actiepunten vast gericht op het verbeteren van hun lesgeven in burgerschap. Tenslotte is het geven van burgerschapsonderwijs een thema bij de observaties en de ontwikkel- en beoordelingsgesprekken.

Het thema Burgerschap zullen we stapsgewijs implementeren in ons personeelsbeleid. Onze gesprekkencyclus bestaat uit (1) zelfevaluatie, (2) opstellen plan van aanpak, (3) observaties en nagesprekken, (4) ontwikkelgesprekken en (5) beoordelingsgesprekken. Burgerschap is een thema bij alle onderdelen van de gesprekkencyclus vanaf 2024.

7.3 Specialismen

Onze school beschikt over een aantal specialisten (IBers' en de coordinator sociaal emotioneel) in relatie tot burgerschap. De leraar die de leerlingenraad begeleidt is op de hoogte van de actuele ontwikkelingen m.b.t. burgerschap.

Die coordinator sociaal emotioneel informeert het team twee keer per jaar over ontwikkelingen op het terrein van burgerschap. Daarnaast zorgt zij ervoor, dat het team de thema's (maatschappelijke vraagstukken) bereikt en opneemt in de periodepannen (vanaf 2023). In het kader van de sociale ontwikkeling heeft onze school medewerkers (IB) die zorg kunnen bieden bij gedragsproblemen. Zij kunnen daarbij gebruik maken van het totale netwerk van ketenpartners, en ondersteuning en hulp vragen aan bijvoorbeeld experts, de wijkagent of het POA (Passend Onderwijs Almere).

8 Zorg voor kwaliteit

8.1 Algemeen

Onze school evalueert de kwaliteit en resultaten van het burgerschapsonderwijs via de WMK. We hebben daarvoor een vaste werkwijze. Onze schoolleiding volgt of de afspraken over burgerschapsonderwijs worden nagekomen, en spreekt mensen aan als dat niet zo is. Onze schoolleiding leeft onze visie op burgerschap voor en draagt die actief uit. Onze school heeft voldoende middelen (tijd, materiaal, geld) om het burgerschapsonderwijs dat we willen vorm te geven.

Ons bestuur en directie hebben inzicht in het burgerschapsonderwijs en de resultaten daarvan via de door de leraar ingevulde kijkwijzers Burgerschapsonderwijs en het getuigschrift van de leering. Het bestuur zorgt voor de voorwaarden om de kwaliteit te bewaken en verbeteren, en ziet erop toe dat de benodigde acties succesvol worden uitgevoerd.

Onze Stichting werkt, waar dat zinvol is, samen met onze gemeenschap, onze ouders en ook maatschappelijke partners. Ons onderwijs is afgestemd op onze wijk en stad Almere en de maatschappelijke omgeving, en past bij wat daar nodig is. Bij onze Stichting streven we ernaar om kwalitatief goed burgerschapsonderwijs te verzorgen. Onze uitgangspunten zijn:

- Ons burgerschapsonderwijs voldoet aan wettelijke eisen
- Ons burgerschapsonderwijs sluit aan bij de verwachtingen van de samenleving (zie het waarderingskader van de Inspectie van het Onderwijs)
- Ons burgerschapsonderwijs is doelgericht
- Wij zorgen ervoor dat er samenhang is in ons burgerschapsonderwijs
- Ons burgerschapsonderwijs sluit aan bij de behoeften van de leerlingen
- Ons burgerschapsonderwijs sluit aan bij wat wij zelf belangrijk vinden
- Ons burgerschapsonderwijs sluit aan bij onze visie
- Ons burgerschapsonderwijs sluit aan bij onze mens- en maatschappijvisie

8.2 Kwaliteitszorg

Onder kwaliteitszorg verstaan we het vaststellen en realiseren van onze doelen, het meten of onze doelen in voldoende mate zijn bereikt en tenslotte het borgen of verbeteren van onze kwaliteit. In dit document hebben we onze missie, onze visie, onze kernwaarden en onze doelen voor burgerschap vastgesteld. Ieder doel hebben we nader uitgewerkt en voorzien van kenmerken (kenmerkend voor onze school is ...). Daarnaast beschikken we over een aantal kwaliteitskaarten die de doelen beschrijven voor een bepaald deelaspect (thema):

1. De kwaliteitskaart Burgerschap en Sociaal-emotionele ontwikkeling

Daarmee hebben we onze kwaliteit uitvoerig beschreven. Naast de kwaliteitskaarten beschikken we over een aantal vragenlijsten om bepaalde aspecten van burgerschap te meten. We meten de kwaliteit van ons burgerschapsonderwijs op de volgende wijze (zie ook onze meerjarenplanning):

1. Meting Basiskwaliteit (2 x per vier jaar)
2. Quick Scan Burgerschap (1 x per vier jaar)
3. Schooldiagnose IJkpunten voor goed burgerschapsonderwijs (1 x per vier jaar)
4. Vragenlijst Burgerschap leerlingen (2 x per vier jaar)
5. Sociale ontwikkeling (jaarlijks via Zien!)
6. Vragenlijst Veiligheid Leerlingen (jaarlijks): gegevens worden aangeleverd bij de inspectie
7. Vragenlijst Diversiteit Ouders en Leerlingen (1 x per vier jaar)

Op basis van de uitslagen stellen we actiepunten vast. De gekozen actiepunten worden opgenomen in een projectplan (werkgroep), in het jaarplan of in het schoolplan.

8.3 IJkpunten voor goed burgerschapsonderwijs

In 2021 zijn de ijkpunten voor goed burgerschapsonderwijs vastgesteld (AWP Sociale kwaliteit e.a. Amsterdam AWP-SK). De ijkpunten zijn bedoeld om op school samen vorm te geven aan goed burgerschapsonderwijs. De brochure bevat thema's en indicatoren die wij 1 x per vier jaar scoren. Daarbij maken we gebruik van het instrument ParnasSys

WMK. Wij analyseren de uitslagen en stellen op basis van een gesprek en keuzes onze actiepunten vast. De uitslagen, de analyse en de gekozen actiepunten worden gecommuniceerd met het team, de MR en het bestuur. In de schoolgids publiceren wij e.e.a. op hoofdlijnen.

8.4 Publieke verantwoording

In het Onderzoekskader (2021) van de Inspectie van het Onderwijs staat BKA3: Evaluatie, verantwoording en dialoog. In dat kader evalueren we jaarlijks het thema Burgerschap in de teamvergaderingen. In het kader van 'dialoog' bespreken we de uitkomsten van zelfevaluaties, vragenlijsten etc. (zie Kwaliteitszorg), onze analyses en de voorgenomen acties met ons bestuur en de MR. In ons jaarplan en onze schoolgids leggen we verantwoording af over onze activiteiten met betrekking tot burgerschap. Het jaarplan en de schoolgids worden gepubliceerd op onze website. Daardoor is al de informatie beschikbaar voor alle ouders/verzorgers van de school.

In het schoolplan en de schoolgids hebben we onze missie, visie en doelen opgenomen. In het schoolplan staat ook vermeld hoe we zorgdragen voor een cultuur en oefenplaats waarin de basiswaarden centraal staan. Tenslotte geeft het schoolplan inzicht in de monitoring van burgerschap, informatie over de ondersteuning en facilitering van de leraren en de actiepunten voor de komende jaren. In de schoolgids geven we de uitslagen van metingen (op hoofdlijnen), de actiepunten naar aanleiding van de metingen en de evaluatie van de uitgevoerde actiepunten.

8.5 De module Burgerschap

In ons schoolplan hebben we op hoofdlijnen alle wettelijke zaken m.b.t. burgerschap beschreven. We verwijzen daar steeds naar het visie document Burgerschap die we gebruiken (Mijn Schoolplan). De IB en coordinator sociaal emotioneel zijn eigenaar van dit visiedocument. Eén keer per jaar (juni) wordt de inhoud van de visiedocument aangepast als dat noodzakelijk is. Daarna volgt in alle gevallen een (evaluatie) gesprek met het team.

9 Taakverdeling

9.1 Organisatie (wie doet wat)

Het realiseren van burgerschapsonderwijs vraagt veel van ons team en daarom om een heldere taakverdeling. De onderstaande tabel geeft een overzicht van wie doet wat en wanneer. De werkgroep Burgerschap is de eigenaar van het activiteitenoverzicht. Ze zorgt ervoor dat de taken tijdig en naar behoren worden uitgevoerd.

Meting Basiskwaliteit	Directeur	1 x per twee jaar - april 2022 en 2024
Meting Burgerschap (Quick Scan)	Directeur	1 x per vier jaar – april 2023
Meting Schooldiagnose Burgerschap	Directeur	1 x per vier jaar – april 2022
Afname vragenlijst Burgerschap (1 x per 2 jaar)	Directeur	April 2022 en 2024
Afname LOVS Zien!	IB-ers	2 x per jaar
Afname Vragenlijst Veiligheid Leerlingen	IB-ers	1 x per jaar (april)
Afname Vragenlijst Diversiteit	Ouders en Leerlingen	1 x per vier jaar – april 2023
Dialog met bestuur en MR	Directeur	Mei
Burgerschap en jaarplan	Directeur	Mei/Juli
Burgerschap en schoolgids	Directeur	Mei/Juli
Vaststellen van maatschappelijke vraagstukken	Team olv IB en Coordinator Soc. Emo	Mei/Juni
Redigeren van het beleidsstuk (1 x per jaar)	Team olv IB en Coordinator Soc. Emo	Mei/Juni
Invullen van het curriculum	Leraren	Cursusjaar (aug.)
Bijhouden map Burgerschap	Leraren	Cursusjaar(aug.)
Evaluatie Burgerschap	Werkgroep en Team	Mei/Juni
Kijkwijzer	Leraren	2x per jaar
Getuigschrift	Leraren	1x per jaar

Visie document burgerschap

DE KUNST VAN HET
SAMENLEVEN'

**Kijkwijzer ter onderbouwing van het periodeplan
Voor 'De Kunst van het Samenleven',
Kleuterbouw
4 jarigen**

**Brede Vaardigheden: leren samenspelen, leren samenwerken, leren communiceren, leren volgen; meedoen in de stroom, goede gewoontes aanleren
GO's: 1,2,3,6**

Kleuterbouw: 'Zo zijn onze manieren...': (GO's 1,2,3,6)

Het fundament van socialiseren wordt voor de hele verdere schoolloopbaan en het volwassenen leven gelegd in de kleuterbouw. De activiteiten die onder deze noemer vallen zijn met name terug te vinden bij de aspecten 'sociale redzaamheid' en 'bevorderen van gezond gedrag' maar doordringen eigenlijk impliciet alle aspecten van het kleuteronderwijs.

De leerlingen leren kennis, houding en vaardigheden:

1. kennen de klassenregels (zo zijn onze manieren; goede gewoontes aanleren)
2. kunnen een mening vormen en uiten (leren communiceren)
3. leren omgaan met hun emoties, hun wensen, opvatting en leren zich uitspreken (buitenspel, leren samenwerkingsopdrachten)
4. leren dat er regels en afspraken gelden thuis en op school (kringgesprekken, toneel, eten en drinken, buitenspel enz.)
5. 6-jarigen krijgen steeds meer verantwoordelijkheden en vrijheden om zelf dingen te bepalen/doen (in de stroom)
6. leren vragen te stellen als ze iets nog niet weten en kennen/kunnen (touwtje springen, veters strikken, bouwen, schilderen middels gerichte opdracht (leerling volgsysteem)
7. leren samenwerken om wederzijds begrip kweken (ook in kleine ruzies)
8. leren begrip voor anderen en rekening houden met elkaar
9. leren delen en verdelen (rechtvaardigheid)
10. leren omgaan met verschillen (kringgesprek, samenwerkingsopdrachten, samenspel/vrij spel: in de ontmoeting met de ander: samen spelen, samen delen (leren samen spelen)

Terugblik periode:

.....
.....
.....
.....

Sprake van samenhang andere leergebieden:

- Mens en Maatschappij
- Mens en Natuur
- Kunst en Cultuur
- Bewegen en Sport

- Digitale Geletterdheid
- Engels en Moderne Talen
- Nederlands
- Rekenen

Samenhang leergebieden

Burgerschap -De Kunst van het Samenleven- is een opdracht aan de hele school en haar partners. Iedereen in de school heeft de taak om de basiswaarden en principes van de democratische rechtstaat uit te dragen en voor te leven. Die basiswaarden zijn terug te voeren op de klassieke drie-eenheid: **Vrijheid, Gelijkheid en Solidariteit.**

De samenhang met andere leergebieden is het grootst met Mens en Maatschappij en Mens en Natuur.

Het leergebied **Mens en Maatschappij** 'draagt' voor een groot deel de kennis aan die leerlingen voor de KvhSL nodig hebben, bijvoorbeeld kennis van de geschiedenis en de werking van de rechtstaat.

Voor het leergebied **Mens en Natuur** geldt hetzelfde, zij het wat minder direct. Hier sluiten bv. de onderzoeksmethoden goed aan bij de zogenoemde 'onderscheidende burgerschapsvaardigheden'.

Denken en doen rond 'identiteit', (GO 4) komt op veel verschillende plekken en manieren terug in het leergebied **Kunst en Cultuur**. Vaardigheden van dit leergebied zoals 'inleven in een ander', 'kunnen spreken over dilemma's' en het 'onderzoeken van andere werkelijkheden' vallen ook onder burgerschaps-vaardigheden.

Bij het leergebied **Bewegen en Sport** is sprake van aansluiting op het gebied van 'de school als oefenplaats'. De vaardigheden die daarbij horen zoals 'spelregels afspreken', 'je houden aan afspraken', 'zelfreflectie kunnen toepassen' etc. worden bij dit leergebied ingeoeffend.

Met het leergebied **Digitale Geletterdheid** is sprake van samenhang met de GO's over digitalisering van de samenleving.

Met **Engels en de Moderne Vreemde Talen** is complementariteit op het gebied van *identiteit* en *globalisering*.

De talen (**Nederlands, Engels en Moderne Vreemde Talen**) samen met **Rekenen en Wiskunde** zijn überhaupt dragers van kennis en communicatie. *Zij zijn daarmee ook voorwaardelijk voor de KvhSL.*

Nederlands neemt nadrukkelijk een rol door tekstbegrip en oordeelsvermogen te koppelen aan burgerschapsthema's.

Rekenen benadrukt haar rol bij het aanleren van denkstrategieën en het vermogen tot 'fact checking', wat eveneens aansluit bij de onderscheidende burgerschaps-vaardigheden.

Jaaroverzicht ten behoeve van Getuigschrift

GO 1

Democratie is van waarde

Leerlingen leren:

- en kennen de klassenregels (zo zijn onze manieren; goede gewoontes aanleren)
- een mening vormen en uiten (leren communiceren)
- omgaan met verschillen (in kringgesprek, samenwerkingsopdrachten, samenspel/vrij spel: in de ontmoeting met de ander: samen spelen, samen delen (leren samen spelen)

GO2

Wie heeft het hier voor het zeggen?

Leerlingen leren:

- dat er regels en afspraken gelden thuis en op school (kringgesprekken, toneel, eten en drinken, buitenspel enz.)

GO 3

Democratie moet je doen

Leerlingen leren:

- dat 6-jarigen meer verantwoordelijkheden en vrijheden krijgen om zelf dingen te bepalen/doen (in de stroom)
- leren delen en verdelen (rechtvaardigheid)

GO 6

Samenleven is een werkwoord

Leerlingen leren:

- rekening te houden met elkaar
- samenwerken om wederzijds begrip kweken (ook in kleine ruzies)
- begrip voor anderen en rekening houden met elkaar
- vragen te stellen als ze iets nog niet weten en kennen/kunnen (touwtje springen, veters strikken, bouwen, schilderen middels gerichte opdracht (leerling volgsysteem)
- omgaan met hun emoties, hun wensen, opvatting en leren zich uitspreken (buitenspel, leren samenwerkingsopdrachten)

Kijkwijzer ter onderbouwing van het periodeplan

**Voor 'De Kunst van het Samenleven',
Kleuterbouw
5,6 jarigen**

**Brede Vaardigheden: leren samenspelen, leren samenwerken, leren communiceren, leren volgen; meedoen in de stroom, goede gewoontes uitvoeren, regels en afspraken tijdens spel en in de klas kunnen uitvoeren, opdrachten kunnen uitvoeren en afmaken, hulp voor oplossingen vragen
GO's : 1,2,3,6**

*Kleuterbouw: 'Zo zijn onze manieren...': (GO's 1,2,3,6)

Het fundament van socialiseren wordt voor de hele verdere schoolloopbaan en het volwassenen leven gelegd in de kleuterbouw. De activiteiten die onder deze noemer vallen zijn met name terug te vinden bij de aspecten 'sociale redzaamheid' en 'bevorderen van gezond gedrag' maar doordringen eigenlijk impliciet alle aspecten van het kleuteronderwijs.

5,6-jarigen: basis socialisatie en sociale redzaamheid worden verder uitgebouwd: de leerlingen krijgen meer taakjes en daarbij behorende verantwoordelijkheid. Zij zijn volgens rooster regelmatig poortwachter en helpers van de juf.

De leerlingen leren kennis, houding en vaardigheden:

1. kennen de klassenregels (zo zijn onze manieren; goede gewoontes aanleren)
2. kunnen een mening vormen en uiten (leren communiceren)
3. leren omgaan met hun emoties, hun wensen, opvatting en leren zich uitspreken (buitenspel, leren samenwerkingsopdrachten)
4. leren dat er regels en afspraken gelden thuis en op school (kringgesprekken, toneel, eten en drinken, buitenspel enz.)
5. 6-jarigen krijgen steeds meer verantwoordelijkheden en vrijheden om zelf dingen te bepalen/doen (in de stroom)
6. leren vragen te stellen als ze iets nog niet weten en kennen/kunnen (touwtje springen, veters strikken, bouwen, schilderen middels gerichte opdracht (leerling volgsysteem)
7. leren samenwerken om wederzijds begrip kweken (ook in kleine ruzies)
8. leren begrip voor anderen en rekening houden met elkaar
9. leren delen en verdelen (rechtvaardigheid)
10. leren omgaan met verschillen (kringgesprek, samenwerkingsopdrachten, samenspel/vrij spel: in de ontmoeting met de ander: samen spelen, samen delen (leren samen spelen)

Terugblik periode:

.....
.....
.....
.....

Welke aandachtspunten waren hierbij aan de orde:

- leren samenspelen
- leren samenwerken
- leren communiceren
- leren volgen; meedoen in de stroom
- goede gewoontes kunnen uitvoeren,
- regels en afspraken tijdens spel en in de klas kunnen uitvoeren,
- opdrachten kunnen uitvoeren en afmaken,
- hulp voor oplossingen vragen (aan autoriteit toe zijn)

Sprake van samenhang andere leergebieden:

- Mens en Maatschappij
- Mens en Natuur
- Kunst en Cultuur
- Bewegen en Sport
- Digitale Geletterdheid
- Engels en Moderne Talen
- Nederlands
- Rekenen

Samenhang leergebieden

Burgerschap -De Kunst van het Samenleven- is een opdracht aan de hele school en haar partners. Iedereen in de school heeft de taak om de basiswaarden en principes van de democratische rechtstaat uit te dragen en voor te leven. Die basiswaarden zijn terug te voeren op de klassieke drie-eenheid: **Vrijheid, Gelijkheid en Solidariteit.**

De samenhang met andere leergebieden is het grootst met Mens en Maatschappij en Mens en Natuur.

Het leergebied **Mens en Maatschappij** 'draagt' voor een groot deel de kennis aan die leerlingen voor de KvhSL nodig hebben, bijvoorbeeld kennis van de geschiedenis en de werking van de rechtstaat.

Voor het leergebied **Mens en Natuur** geldt hetzelfde, zij het wat minder direct. Hier sluiten bv. de onderzoeksmethoden goed aan bij de zogenoemde 'onderscheidende burgerschapsvaardigheden'.

Denken en doen rond 'identiteit', (GO 4) komt op veel verschillende plekken en manieren terug in het leergebied **Kunst en Cultuur**. Vaardigheden van dit leergebied zoals 'inleven in een ander', 'kunnen spreken over dilemma's' en het 'onderzoeken van andere werkelijkheden' vallen ook onder burgerschaps-vaardigheden.

Bij het leergebied **Bewegen en Sport** is sprake van aansluiting op het gebied van 'de school als oefenplaats'. De vaardigheden die daarbij horen zoals 'spelregels afspreken',

'je houden aan afspraken', 'zelfreflectie kunnen toepassen' etc. worden bij dit leergebied ingeoeffend.

Met het leergebied **Digitale Geletterdheid** is sprake van samenhang met de GO's over digitalisering van de samenleving.

Met **Engels en de Moderne Vreemde Talen** is complementariteit op het gebied van *identiteit* en *globalisering*.

De talen (**Nederlands, Engels en Moderne Vreemde Talen**) samen met **Rekenen en Wiskunde** zijn überhaupt dragers van kennis en communicatie. *Zij zijn daarmee ook voorwaardelijk voor de KvhSL.*

Nederlands neemt nadrukkelijk een rol door tekstbegrip en oordeelsvermogen te koppelen aan burgerschapsthema's.

Rekenen benadrukt haar rol bij het aanleren van denkstrategieën en het vermogen tot 'fact checking', wat eveneens aansluit bij de onderscheidende burgerschapsvaardigheden.

Jaaroverzicht ten behoeve van Getuigschrift

GO 1

Democratie is van waarde

Leerlingen leren:

- en kennen de klassenregels (zo zijn onze manieren; goede gewoontes aanleren)
- een mening vormen en uiten (leren communiceren)
- omgaan met verschillen (in kringgesprek, samenwerkingsopdrachten, samenspel/vrij spel: in de ontmoeting met de ander: samen spelen, samen delen (leren samen spelen))

GO2

Wie heeft het hier voor het zeggen?

Leerlingen leren:

- dat er regels en afspraken gelden thuis en op school (kringgesprekken, toneel, eten en drinken, buitenspel enz.)

GO 3

Democratie moet je doen

Leerlingen leren:

- dat 6-jarigen meer verantwoordelijkheden en vrijheden krijgen om zelf dingen te bepalen/doen (in de stroom)
- leren delen en verdelen (rechtvaardigheid)

GO 6

Samenleven is een werkwoord

Leerlingen leren:

- rekening te houden met elkaar
- samenwerken om wederzijds begrip kweken (ook in kleine ruzies)
- begrip voor anderen en rekening houden met elkaar

- vragen te stellen als ze iets nog niet weten en kennen/kunnen (touwtje springen, veters strikken, bouwen, schilderen middels gerichte opdracht (leerling volgsysteem)
- omgaan met hun emoties, hun wensen, opvatting en leren zich uitspreken (buitenspel, leren samenwerkingsopdrachten)

**Kijkwijzer ter onderbouwing van het periodeplan
Voor 'De Kunst van het Samenleven',
Klas 1**

**Brede Vaardigheden: kunnen samenwerken, kunnen communiceren, basis socialisatie verder uitbreiden: kunnen volgen, meedoen in de stroom; regels en afspraken tijdens spel en in de klas kunnen uitvoeren; opdrachten kunnen uitvoeren en afmaken, hulp voor oplossingen vragen (aan autoriteit toe zijn)
GO's: 1,2,3,4,5,6**

Middenbouw: 'Op pad gaan' (ik en jij=wij)

In aansluiting op de doorgaande leerlijn van de kleuterbouw ('Zo zijn onze manieren') wordt in de middenbouw verder gewerkt met het thema 'Op pad gaan' (ik en jij= wij). In onze bewegende klas hebben we elke dag op een organische manier aandacht voor samenwerken en kunnen communiceren. Ook hebben we klassenregels opgesteld en is de basis van socialiseren gelegd.

De sprookjes, vertelstof van de 1e klas, leveren naast aansluiting met andere leergebieden zoals rekenen en taal (aanleren van denk strategieën) ook ruime oefenstof om de 'kunst van het samenleven' verder vorm te geven.

De leerlingen leren kennis, houding en vaardigheden:

1. communiceren (uitspeken mening, luisteren; wederzijds begrip en respect)
2. samenwerken
3. kritisch denken
4. probleemoplossend denken
5. dat ze onderdeel zijn van een groep
6. een hun eigen identiteit kennen
7. wat rechtvaardig is, oorzaak & gevolg
8. respect voor verschillen en begrip voor anderen
9. vrijheid van meningsuiting
10. menszijn vanuit gelijkwaardigheid en daarmee het afwijzen van discriminatie

Terugblik periode:

.....
.....
.....
.....

Welke aandachtspunten waren hierbij aan de orde:

- kunnen samenwerken
- kunnen communiceren
- kunnen volgen; meedoen in de stroom
- regels en afspraken tijdens spel en in de klas kunnen uitvoeren,
- opdrachten kunnen uitvoeren en afmaken,

- hulp voor oplossingen vragen (aan autoriteit toe zijn)

Sprake van samenhang andere leergebieden:

- Mens en Maatschappij
- Mens en Natuur
- Kunst en Cultuur
- Bewegen en Sport
- Digitale Geletterdheid
- Engels en Moderne Talen
- Nederlands
- Rekenen

Samenhang leergebieden

Burgerschap -De Kunst van het Samenleven- is een opdracht aan de hele school en haar partners. Iedereen in de school heeft de taak om de basiswaarden en principes van de democratische rechtstaat uit te dragen en voor te leven. Die basiswaarden zijn terug te voeren op de klassieke drie-eenheid: **Vrijheid, Gelijkheid en Solidariteit.**

De samenhang met andere leergebieden is het grootst met Mens en Maatschappij en Mens en Natuur.

Het leergebied **Mens en Maatschappij** 'draagt' voor een groot deel de kennis aan die leerlingen voor de KvhSL nodig hebben, bijvoorbeeld kennis van de geschiedenis en de werking van de rechtstaat.

Voor het leergebied **Mens en Natuur** geldt hetzelfde, zij het wat minder direct. Hier sluiten bv. de onderzoeksmethoden goed aan bij de zogenoemde 'onderscheidende burgerschapsvaardigheden'.

Denken en doen rond 'identiteit', (GO 4) komt op veel verschillende plekken en manieren terug in het leergebied **Kunst en Cultuur**. Vaardigheden van dit leergebied zoals 'inleven in een ander', 'kunnen spreken over dilemma's' en het 'onderzoeken van andere werkelijkheden' vallen ook onder burgerschaps-vaardigheden.

Bij het leergebied **Bewegen en Sport** is sprake van aansluiting op het gebied van 'de school als oefenplaats'. De vaardigheden die daarbij horen zoals 'spelregels afspreken', 'je houden aan afspraken', 'zelfreflectie kunnen toepassen' etc. worden bij dit leergebied ingeoefend.

Met het leergebied **Digitale Geletterdheid** is sprake van samenhang met de GO's over digitalisering van de samenleving.

Met **Engels en de Moderne Vreemde Talen** is complementariteit op het gebied van *identiteit* en *globalisering*.

De talen (**Nederlands, Engels en Moderne Vreemde Talen**) samen met **Rekenen en Wiskunde** zijn überhaupt dragers van kennis en communicatie. *Zij zijn daarmee ook voorwaardelijk voor de KvhSL.*

Nederlands neemt nadrukkelijk een rol door tekstbegrip en oordeelsvermogen te koppelen aan burgerschapsthema's.

Rekenen benadrukt haar rol bij het aanleren van denkstrategieën en het vermogen tot 'fact checking', wat eveneens aansluit bij de onderscheidende burgerschaps-vaardigheden.

Jaaroverzicht ten behoeve van Getuigschrift

GO 1: Democratie is van waarde

Leerlingen kennen:

- de school- en klassenregels
- kunnen een mening vormen en uiten
- wat rechtvaardig is, oorzaak & gevolg

GO2: Wie heeft het hier voor het zeggen?

Leerlingen leren:

- dat er mensen zijn benoemd of gekozen die gezag hebben of dragen op school
- dat er regels en afspraken gelden thuis en op school
- probleemoplossend denken

GO 3: Democratie moet je doen

Leerlingen leren:

- om te gaan met hun primaire emoties, hun wensen en hun opvattingen, en leren zich hierover uit te spreken;
- te accepteren dat anderen iets anders willen, maar dat dit niet tot een conflict hoeft te leiden;
- hoe zij vragen kunnen stellen om ergens meer over te weten te komen.

GO 4: Identiteit is in ontwikkeling

Leerlingen leren:

- hun eigen identiteit (her)kennen en kunnen hun primaire emoties benoemen
- communiceren (uitspreken mening, luisteren; wederzijds begrip en respect)

GO 5: Iedereen is anders maar gelijkwaardig

Leerlingen leren:

- samen en/of met hulp van anderen onderlinge conflicten vreedzaam op te losse
- dat ze onderdeel zijn van een groep
- respect voor verschillen en begrip voor anderen
- vrijheid van meningsuiting
- menszijn vanuit gelijkwaardigheid en daarmee het afwijzen van discriminatie

GO 6: Samenleven is een werkwoord

Leerlingen leren:

- rekening te houden met elkaar
- delen en verdelen (rechtvaardig handelen)
- omgaan met verschillen

- samenwerken
- kritisch denken

Kijkwijzer ter onderbouwing van het periodeplan

**Voor 'De Kunst van het Samenleven',
Klas 2**

**Brede Vaardigheden: kunnen samenwerken, kunnen communiceren, uitbouw basis socialisatie, kritisch leren denken, probleemoplossend leren denken
GO's: 1,2,3,4,5,6**

Middenbouw: 'Op pad gaan' (ik en jij=wij)

In aansluiting op de leerlijn voor de middenbouw 'Op pad gaan' (ik en jij=wij) wordt voortgeborduurd op de vaardigheden 'samenwerken' en 'communiceren' en wordt de basis van 'socialiseren' verder uitgebouwd. De bewegende klas biedt daar veel oefenmomenten voor.

Via de vertelstof van fabels en legenden oefenen de leerlingen ook in 'kritisch leren denken' en 'probleemoplossend denken'. Ze leren hun eigen gevoelens en die van de ander beter herkennen. Ook krijgen ze meer zicht op hun eigen kwaliteiten en die van de ander.

Zo ontstaat in de 2e klas meer verdieping met betrekking tot naar elkaar luisteren en je kunnen houden aan afspraken.

De leerlingen leren kennis, houding en vaardigheden:

1. communiceren (uitspeken mening, luisteren; wederzijds begrip en respect)
2. samenwerken
3. kritisch denken
4. probleemoplossend denken
5. dat ze onderdeel zijn van een groep
6. een hun eigen identiteit kennen
7. wat rechtvaardig is, oorzaak & gevolg
8. respect voor verschillen en begrip voor anderen
9. vrijheid van meningsuiting
10. menszijn vanuit gelijkwaardigheid en daarmee het afwijzen van discriminatie

Terugblik periode:

.....
.....
.....
.....

Welke aandachtspunten waren hierbij aan de orde:

- kunnen samenwerken
- kunnen communiceren
- uitbouw basis socialisatie
- kritisch leren denken
- probleemoplossend leren denken

Sprake van samenhang andere leergebieden:

- Mens en Maatschappij
- Mens en Natuur
- Kunst en Cultuur
- Bewegen en Sport
- Digitale Geletterdheid
- Engels en Moderne Talen
- Nederlands
- Rekenen

Samenhang leergebieden

Burgerschap -De Kunst van het Samenleven- is een opdracht aan de hele school en haar partners. Iedereen in de school heeft de taak om de basiswaarden en principes van de democratische rechtstaat uit te dragen en voor te leven. Die basiswaarden zijn terug te voeren op de klassieke drie-eenheid: **Vrijheid, Gelijkheid en Solidariteit.**

De samenhang met andere leergebieden is het grootst met Mens en Maatschappij en Mens en Natuur.

Het leergebied **Mens en Maatschappij** 'draagt' voor een groot deel de kennis aan die leerlingen voor de KvhSL nodig hebben, bijvoorbeeld kennis van de geschiedenis en de werking van de rechtstaat.

Voor het leergebied **Mens en Natuur** geldt hetzelfde, zij het wat minder direct. Hier sluiten bv. de onderzoeksmethoden goed aan bij de zogenoemde 'onderscheidende burgerschapsvaardigheden'.

Denken en doen rond 'identiteit', (GO 4) komt op veel verschillende plekken en manieren terug in het leergebied **Kunst en Cultuur**. Vaardigheden van dit leergebied zoals 'inleven in een ander', 'kunnen spreken over dilemma's' en het 'onderzoeken van andere werkelijkheden' vallen ook onder burgerschaps-vaardigheden.

Bij het leergebied **Bewegen en Sport** is sprake van aansluiting op het gebied van 'de school als oefenplaats'. De vaardigheden die daarbij horen zoals 'spelregels afspreken', 'je houden aan afspraken', 'zelfreflectie kunnen toepassen' etc. worden bij dit leergebied ingeoeffend.

Met het leergebied **Digitale Geletterdheid** is sprake van samenhang met de GO's over digitalisering van de samenleving.

Met **Engels en de Moderne Vreemde Talen** is complementariteit op het gebied van *identiteit* en *globalisering*.

De talen (**Nederlands, Engels en Moderne Vreemde Talen**) samen met **Rekenen en Wiskunde** zijn überhaupt dragers van kennis en communicatie. *Zij zijn daarmee ook voorwaardelijk voor de KvhSL.*

Nederlands neemt nadrukkelijk een rol door tekstbegrip en oordeelsvermogen te koppelen aan burgerschapsthema's.

Rekenen benadrukt haar rol bij het aanleren van denkstrategieën en het vermogen tot 'fact checking', wat eveneens aansluit bij de onderscheidende burgerschaps-vaardigheden.

Jaaroverzicht ten behoeve van Getuigschrift

Grote Opdrachten van 'De Kunst van het Samenleven' (Burgerschap)

GO 1: Democratie is van waarde

Leerlingen:

- de school- en klassenregels
- kunnen een mening vormen en uiten
- wat rechtvaardig is, oorzaak & gevolg
- tonen zich verantwoordelijk voor gemaakte keuzes;
- leren reflecteren op hun eigen gedrag;

GO2: Wie heeft het hier voor het zeggen?

Leerlingen leren:

- dat er mensen zijn benoemd of gekozen die gezag hebben of dragen op school
- dat er regels en afspraken gelden thuis en op school en dat er consequenties zijn als zij zich er niet aan houden
- probleemoplossend denken

GO 3: Democratie moet je doen

Leerlingen leren:

- om te gaan met hun primaire emoties, hun wensen en hun opvattingen, en leren zich hierover uit te spreken;
- te accepteren dat anderen iets anders willen, maar dat dit niet tot een conflict hoeft te leiden;
- hoe zij vragen kunnen stellen om ergens meer over te weten te komen.

GO 4: Identiteit is in ontwikkeling

Leerlingen leren:

- hun eigen identiteit (her)kennen en kunnen hun primaire emoties benoemen als ook die van anderen
- communiceren (uitspreken mening, luisteren; wederzijds begrip en respect)
- kunnen over zichzelf praten in termen van vroeger en later;
- kunnen benoemen waar ze goed of slecht in zijn

GO 5: Iedereen is anders maar gelijkwaardig

Leerlingen leren:

- samen en/of met hulp van anderen onderlinge conflicten vreedzaam op te losse
- dat ze onderdeel zijn van een groep
- respect voor verschillen en begrip voor anderen
- vrijheid van meningsuiting
- menszijn vanuit gelijkwaardigheid en daarmee het afwijzen van discriminatie
- de eigen gezinssituatie en de thuiscultuur te vergelijken met die van een ander;
- woorden te geven aan wat de ander doet en wil en daarin overeenkomsten en verschillen te ontdekken;
- samen en/of met hulp van anderen onderlinge conflicten vreedzaam op te lossen

GO 6: **Samenleven is een werkwoord**

Leerlingen leren:

- rekening te houden met elkaar
- delen en verdelen (rechtvaardig handelen)
- omgaan met verschillen
- samenwerken
- kritisch denken
- onderlinge conflicten oplossen;
- verantwoordelijkheid te nemen voor hun eigen gedrag

**Kijkwijzer ter onderbouwing van het periodeplan
Voor 'De Kunst van het Samenleven',
Klas 3**

**Brede Vaardigheden: samenwerken, communiceren, socialiseren, kritisch leren denken, probleemoplossend leren denken, identiteit is in ontwikkeling
GO's: 1,2,3,4,5,6**

Als hoogste klas van de middenbouw komen in de derde klas de aspecten van de doorgaande leerlijn 'Op pad gaan' (ik en jij=wij) -als vervolg op 'Zo zijn onze manieren in de kleuterbouw'- nadrukkelijker aan bod.

Klassenregels en verantwoordelijkheden zijn meer bewust gemaakt en toegepast. De leerlingen leren zo de onderlinge samenwerking en eigen verantwoordelijkheid bewust te hanteren. Ze oefenen in toenemende mate -en met vallen en opstaan- in kunnen samenwerken, kunnen communiceren, socialisatie, kritisch denken en probleemoplossend kunnen denken. De vertelstof van het Oude Testament, over leiding en vertrouwen, over gehoorzaamheid en ongehoorzaamheid dient tevens als opmaat voor het ontdekken van de eigen identiteit ('identiteit is in ontwikkeling'), zoals die zich in de vierde klas zal gaan voortzetten.

De leerlingen leren kennis, houding en vaardigheden:

1. communiceren (uitspeken mening, luisteren; wederzijds begrip en respect)
2. samenwerken
3. kritisch denken
4. probleemoplossend denken
5. dat ze onderdeel zijn van een groep
6. een hun eigen identiteit kennen
7. wat rechtvaardig is, oorzaak & gevolg
8. respect voor verschillen en begrip voor anderen
9. vrijheid van meningsuiting
10. menszijn vanuit gelijkwaardigheid en daarmee het afwijzen van discriminatie

Terugblik periode:

.....
.....
.....
.....

Welke aandachtspunten waren hierbij aan de orde:

- kunnen samenwerken
- kunnen communiceren
- uitbouw basis socialisatie
- kritisch leren denken
- probleemoplossend leren denken
- identiteit is in ontwikkeling

Sprake van samenhang andere leergebieden:

- Mens en Maatschappij
- Mens en Natuur
- Kunst en Cultuur
- Bewegen en Sport
- Digitale Geletterdheid
- Engels en Moderne Talen
- Nederlands
- Rekenen

Samenhang leergebieden

Burgerschap -De Kunst van het Samenleven- is een opdracht aan de hele school en haar partners. Iedereen in de school heeft de taak om de basiswaarden en principes van de democratische rechtstaat uit te dragen en voor te leven. Die basiswaarden zijn terug te voeren op de klassieke drie-eenheid: **Vrijheid, Gelijkheid en Solidariteit.**

De samenhang met andere leergebieden is het grootst met Mens en Maatschappij en Mens en Natuur.

Het leergebied **Mens en Maatschappij** 'draagt' voor een groot deel de kennis aan die leerlingen voor de KvhSL nodig hebben, bijvoorbeeld kennis van de geschiedenis en de werking van de rechtstaat.

Voor het leergebied **Mens en Natuur** geldt hetzelfde, zij het wat minder direct. Hier sluiten bv. de onderzoeksmethoden goed aan bij de zogenoemde 'onderscheidende burgerschapsvaardigheden'.

Denken en doen rond 'identiteit', (GO 4) komt op veel verschillende plekken en manieren terug in het leergebied **Kunst en Cultuur**. Vaardigheden van dit leergebied zoals 'inleven in een ander', 'kunnen spreken over dilemma's' en het 'onderzoeken van andere werkelijkheden' vallen ook onder burgerschaps-vaardigheden.

Bij het leergebied **Bewegen en Sport** is sprake van aansluiting op het gebied van 'de school als oefenplaats'. De vaardigheden die daarbij horen zoals 'spelregels afspreken', 'je houden aan afspraken', 'zelfreflectie kunnen toepassen' etc. worden bij dit leergebied ingeoeffend.

Met het leergebied **Digitale Geletterdheid** is sprake van samenhang met de GO's over digitalisering van de samenleving.

Met **Engels en de Moderne Vreemde Talen** is complementariteit op het gebied van *identiteit* en *globalisering*.

De talen (**Nederlands, Engels en Moderne Vreemde Talen**) samen met **Rekenen en Wiskunde** zijn überhaupt dragers van kennis en communicatie. *Zij zijn daarmee ook voorwaardelijk voor de KvHSL.*

Nederlands neemt nadrukkelijk een rol door tekstbegrip en oordeelsvermogen te koppelen aan burgerschapsthema's.

Rekenen benadrukt haar rol bij het aanleren van denkstrategieën en het vermogen tot 'fact checking', wat eveneens aansluit bij de onderscheidende burgerschaps-vaardigheden.

Jaaroverzicht ten behoeve van Getuigschrift

Grote Opdrachten van 'De Kunst van het Samenleven' (Burgerschap)

GO 1: Democratie is van waarde

Leerlingen:

- de school- en klassenregels
- kunnen een mening vormen en uiten
- wat rechtvaardig is, oorzaak & gevolg
- tonen zich verantwoordelijk voor gemaakte keuzes;
- leren reflecteren op hun eigen gedrag;

GO2: Wie heeft het hier voor het zeggen?

Leerlingen leren:

- dat er mensen zijn benoemd of gekozen die gezag hebben of dragen op school
- dat er regels en afspraken gelden thuis en op school en dat er consequenties zijn als zij zich er niet aan houden
- probleemoplossend denken

GO 3: Democratie moet je doen

Leerlingen leren:

- om te gaan met hun primaire emoties, hun wensen en hun opvattingen, en leren zich hierover uit te spreken;
- te accepteren dat anderen iets anders willen, maar dat dit niet tot een conflict hoeft te leiden;
- hoe zij vragen kunnen stellen om ergens meer over te weten te komen.

GO 4: Identiteit is in ontwikkeling

Leerlingen leren:

- herkennen en benoemen wat hun primaire emoties en die van anderen zijn;
- herkennen en vergelijken hun eigen identiteit, gezinssituaties, thuiscultuur en familie;
- communiceren (uitspreken mening, luisteren; wederzijds begrip en respect)
- kunnen over zichzelf praten in termen van vroeger en later;
- kunnen benoemen waar ze goed of slecht in zijn

GO 5: Iedereen is anders maar gelijkwaardig

Leerlingen leren:

- samen en/of met hulp van anderen onderlinge conflicten vreedzaam op te losse
- dat ze onderdeel zijn van een groep
- respect voor verschillen en begrip voor anderen
- vrijheid van meningsuiting

- de grenzen (emotioneel en fysiek) van de ander te herkennen en daar rekening mee te houden; fysieke kenmerken van zichzelf te benoemen en te vergelijken met de ander;
- menszijn vanuit gelijkwaardigheid en daarmee het afwijzen van discriminatie
- de eigen gezinssituatie en de thuiscultuur te vergelijken met die van een ander;
- woorden te geven aan wat de ander doet en wil en daarin overeenkomsten en verschillen te ontdekken;
- samen en/of met hulp van anderen onderlinge conflicten vreedzaam op te lossen

GO 6: **Samenleven is een werkwoord**

Leerlingen leren:

- rekening te houden met elkaar;
- delen en verdelen (rechtvaardig handelen);
- omgaan met verschillen;
- samenwerken;
- kritisch denken;
- onderlinge conflicten oplossen;
- verantwoordelijkheid te nemen voor hun eigen gedrag.

**Kijkwijzer ter onderbouwing van het periodeplan
Voor 'De Kunst van het Samenleven',
Klas 4**

**Brede Vaardigheden: Identiteitsontwikkeling, onderzoekend leren, samenleven en samenwerken, tekstbegrip, oordeelsvermogen, uitbreiden denkstrategieën
GO's :1,2,3,4,5,6,7,8,9,10**

Bovenbouw: 'De wereld in'

In aansluiting op de doorgaande leerlijn van kleuter- en onderbouw ('Zo zijn onze manieren'- 'Op pad gaan') wordt in de bovenbouw verder gewerkt met het thema 'De wereld in'.

Er is grote samenhang met de leergebieden heemkunde, kunst en cultuur, bewegen en sport, rekenen en wiskunde, taal, geschiedenis en aardrijkskunde op het gebied van onderzoekend leren, onderlinge verhoudingen, tekstbegrip, oordeelsvermogen, aanleren van denkstrategieën, samenwerken etc.

In de bovenbouw worden ook voor het eerst verkiezingen gehouden voor de Leerlingenraad.

De leerlingen leren kennis, houding en vaardigheden:

1. communiceren (debatteren, beargumenteren, besluitvormingsprocessen (klas 6) wederzijds begrip en respect)
2. presenteren
3. samenwerken
4. kritisch denken (studievaardigheden)
5. probleemoplossend denken
6. dat ze onderdeel zijn van een groep
7. een hun eigen identiteit kennen
8. verdraagzaamheid en tolerantie en daarmee het afwijzen van onverdraagzaamheid
9. vrijheid van meningsuiting
10. menszijn vanuit gelijkwaardigheid en daarmee het afwijzen van discriminatie
11. respect voor verschillen
12. autonomie
13. verantwoordelijkheidsbesef Terugblik periode:

.....
.....
.....
.....
Welke aandachtspunten waren hierbij aan de orde:

- identiteitsontwikkeling
- onderzoekend leren
- samenleven en samenwerken
- ontwikkelen tekstbegrip
- ontwikkelen oordeelsvermogen

- uitbreiden denkstrategieën

Sprake van samenhang andere leergebieden:

- Mens en Maatschappij
- Mens en Natuur
- Kunst en Cultuur
- Bewegen en Sport
- Digitale Geletterdheid
- Engels en Moderne Talen
- Nederlands
- Rekenen

Samenhang leergebieden

Burgerschap -De Kunst van het Samenleven- is een opdracht aan de hele school en haar partners. Iedereen in de school heeft de taak om de basiswaarden en principes van de democratische rechtstaat uit te dragen en voor te leven. Die basiswaarden zijn terug te voeren op de klassieke drie-eenheid: **Vrijheid, Gelijkheid en Solidariteit.**

De samenhang met andere leergebieden is het grootst met Mens en Maatschappij en Mens en Natuur.

Het leergebied **Mens en Maatschappij** 'draagt' voor een groot deel de kennis aan die leerlingen voor de KvhSL nodig hebben, bijvoorbeeld kennis van de geschiedenis en de werking van de rechtstaat.

Voor het leergebied **Mens en Natuur** geldt hetzelfde, zij het wat minder direct. Hier sluiten bv. de onderzoeksmethoden goed aan bij de zogenoemde 'onderscheidende burgerschapsvaardigheden'.

Denken en doen rond 'identiteit', (GO 4) komt op veel verschillende plekken en manieren terug in het leergebied **Kunst en Cultuur**. Vaardigheden van dit leergebied zoals 'inleven in een ander', 'kunnen spreken over dilemma's' en het 'onderzoeken van andere werkelijkheden' vallen ook onder burgerschaps-vaardigheden.

Bij het leergebied **Bewegen en Sport** is sprake van aansluiting op het gebied van 'de school als oefenplaats'. De vaardigheden die daarbij horen zoals 'spelregels afspreken', 'je houden aan afspraken', 'zelfreflectie kunnen toepassen' etc. worden bij dit leergebied ingeoeffend.

Met het leergebied **Digitale Geletterdheid** is sprake van samenhang met de GO's over digitalisering van de samenleving.

Met **Engels en de Moderne Vreemde Talen** is complementariteit op het gebied van *identiteit* en *globalisering*.

De talen (**Nederlands, Engels en Moderne Vreemde Talen**) samen met **Rekenen en Wiskunde** zijn überhaupt dragers van kennis en communicatie. *Zij zijn daarmee ook voorwaardelijk voor de KvHSL.*

Nederlands neemt nadrukkelijk een rol door tekstbegrip en oordeelsvermogen te koppelen aan burgerschapsthema's.

Rekenen benadrukt haar rol bij het aanleren van denkstrategieën en het vermogen tot 'fact checking', wat eveneens aansluit bij de onderscheidende burgerschaps-vaardigheden.

Jaaroverzicht ten behoeve van Getuigschrift

Grote Opdrachten van 'De Kunst van het Samenleven' (Burgerschap)

GO 1: Democratie is van waarde

Leerlingen:

- kennen school- en klassenregels;
- kunnen een mening vormen en uiten;
- tonen zich verantwoordelijk voor gemaakte keuzes;
- kunnen reflecteren op hun eigen gedrag;
- leren dat ze onderdeel zijn van een groep
- leren wat verantwoordelijkheidsbesef is.

GO2: Wie heeft het hier voor het zeggen?

Leerlingen weten:

- dat er mensen zijn benoemd of gekozen die gezag hebben of dragen op school;
- dat er regels en afspraken gelden thuis en op school;
- over het verschil tussen regels en afspraken, en de mogelijkheden en grenzen voor leerlingen om daar over mee te praten;
- dat er regels en afspraken gelden thuis en op school en dat er consequenties zijn als zij zich er niet aan houden

GO 3: Democratie moet je doen

Leerlingen leren:

- om te gaan met hun primaire emoties, hun wensen en hun opvattingen, en kunnen zich hierover uitspreken;
- communiceren (debatteren, beargumenteren, besluitvormingsprocessen (klas 6) wederzijds begrip en respect);
- de gevoelens, wensen en opvattingen van anderen te herkennen; te accepteren dat anderen iets anders willen, maar dat dit niet tot een conflict hoeft te leiden;
- verdraagzaamheid en tolerantie en daarmee het afwijzen van onverdraagzaamheid
- dat een ander ook een stem en mogelijk een ander gezichtspunt heeft; oefenen om hier actief naar te luisteren en vragen te stellen om meer over de ander te weten te komen;
- hoe zij vragen kunnen stellen om ergens meer over te weten te komen

GO 4: Identiteit is in ontwikkeling

Leerlingen:

- herkennen en benoemen hun eigen identiteit en wat hun primaire emoties en die van anderen zijn;
- herkennen en vergelijken gezinssituaties, thuiscultuur en familie;
- houden rekening met regels van gespreksvoering, waaronder actief luisteren;
- kunnen over zichzelf praten in termen van vroeger en later;
- kunnen hun idealen benoemen;
- kunnen verschillende rollen spelen;
- kunnen benoemen waar ze goed of slecht in zijn
- leren autonoom handelen

GO 5: Iedereen is anders maar gelijkwaardig

Leerlingen leren:

- de primaire emoties met de bijbehorende lichaamstaal van een ander herkennen en benoemen;
- de grenzen (emotioneel en fysiek) van de ander te herkennen en daar rekening mee te houden; fysieke kenmerken van zichzelf te benoemen en te vergelijken met de ander;
- over vriendschap en verliefdheid; de eigen gezinssituatie en de thuiscultuur te vergelijken met die van een ander
- vrijheid van meningsuiting;
- woorden te geven aan wat de ander doet en wil en daarin overeenkomsten en verschillen te ontdekken;
- samen en/of met hulp van anderen onderlinge conflicten vreedzaam op te lossen

GO 6: Samenleven is een werkwoord

Leerlingen kunnen:

- rekening houden met elkaar;
- delen en verdelen (rechtvaardig handelen);
- samenwerken;
- respectvol om te gaan met verschillen;

En leren:

- onderlinge conflicten oplossen;
- verantwoordelijkheid te nemen voor hun eigen gedrag
- menszijn vanuit gelijkwaardigheid en daarmee het afwijzen van discriminatie

GO 7: Innovatie vraagt om reflectie

Leerlingen leren:

- verschillende vormen van (media)boodschappen te (her)kennen;
- verschillende functies, primaire doelstellingen en reikwijdte van de media te herkennen;
- hun eigen mediagebruik te onderzoeken;
- kritisch denken (studievaardigheden)
- probleemoplossend denken
- over de invloed van mediaboodschappen op hun leefwereld

GO 8: De digitale maatschappij, dat zijn wij

Leerlingen leren:

- kennis te maken met duurzaam gedrag in de eigen omgeving;
- duurzaamheid en duurzame keuzes aan de hand van betekenisvolle voorbeelden te herkennen

GO 9: Iedereen is wereldburger

Leerlingen leren:

- gewoonten en gebruiken van zichzelf en klasgenoten te herkennen als komend uit verschillende streken en/of tradities;
- over manieren waarop zij en klasgenoten verbonden zijn met mensen uit andere delen van de wereld

GO 10: **Verantwoordelijk voor je leefomgeving**

Leerlingen leren:

- verschillende toepassingen van technologie in het dagelijkse leven herkennen;
- veranderingen te verkennen die technologische ontwikkelingen teweeg kunnen brengen in hun eigen leefomgeving, nu en straks;
- over de mogelijke invloed van technologie op henzelf en op de eigen leefomgeving

**Kijkwijzer ter onderbouwing van het periodeplan
Voor 'De Kunst van het Samenleven',
Klas 5**

**Brede Vaardigheden: ontwikkelen digitale geletterdheid, samenwerken, probleemoplossend denken, uitbouwen denkstrategieën, ontwikkelen zelfreflectie, bewustzijn creëren met betrekking tot onderlinge verbondenheid en - afhankelijkheid
GO's :1,2,3,4,5,6,7,8,9,10**

De school als oefenplaats: in de vijfde klas wordt de belevingswereld van de leerlingen steeds verder uitgebouwd vanuit de basis 'De wereld in', die is ingezet in klas 4. De samenhang met andere leergebieden zoals heemkunde, aardrijkskunde, geschiedenis, rekenen, taal, bewegen en sport, muziek, etc. wordt uitgediept waarbij lessen in 'digitale geletterdheid' worden toegevoegd.

Ook worden weer twee leerlingen via verkiezingen afgevaardigd in de Leerlingenraad van de school.

De leerlingen leren kennis, houding en vaardigheden:

1. communiceren (debatteren, beargumenteren, besluitvormingsprocessen (klas 6) wederzijds begrip en respect)
2. presenteren
3. samenwerken
4. kritisch denken (studievaardigheden)
5. probleemoplossend denken
6. dat ze onderdeel zijn van een groep
7. een hun eigen identiteit kennen
8. verdraagzaamheid en tolerantie en daarmee het afwijzen van onverdraagzaamheid
9. vrijheid van meningsuiting
10. menszijn vanuit gelijkwaardigheid en daarmee het afwijzen van discriminatie
11. respect voor verschillen
12. autonomie
13. verantwoordelijkheidsbesef

Terugblik periode:

.....
.....
.....
.....

Welke aandachtspunten waren hierbij aan de orde:

- ontwikkelen digitale geletterdheid
- samenwerken
- probleemoplossend denken
- identiteitsontwikkeling
- uitbreiden denkstrategieën
- ontwikkelen van zelfreflectie
- bewustzijn creëren m.b.t. onderlinge verbondenheid en - afhankelijkheid

Sprake van samenhang andere leergebieden:

- Mens en Maatschappij
- Mens en Natuur
- Kunst en Cultuur
- Bewegen en Sport
- Digitale Geletterdheid
- Engels en Moderne Talen
- Nederlands
- Rekenen

Samenhang leergebieden

Burgerschap -De Kunst van het Samenleven- is een opdracht aan de hele school en haar partners. Iedereen in de school heeft de taak om de basiswaarden en principes van de democratische rechtstaat uit te dragen en voor te leven. Die basiswaarden zijn terug te voeren op de klassieke drie-eenheid: **Vrijheid, Gelijkheid en Solidariteit.**

De samenhang met andere leergebieden is het grootst met Mens en Maatschappij en Mens en Natuur.

Het leergebied **Mens en Maatschappij** 'draagt' voor een groot deel de kennis aan die leerlingen voor de KvhSL nodig hebben, bijvoorbeeld kennis van de geschiedenis en de werking van de rechtstaat.

Voor het leergebied **Mens en Natuur** geldt hetzelfde, zij het wat minder direct. Hier sluiten bv. de onderzoeksmethoden goed aan bij de zogenoemde 'onderscheidende burgerschapsvaardigheden'.

Denken en doen rond 'identiteit', (GO 4) komt op veel verschillende plekken en manieren terug in het leergebied **Kunst en Cultuur**. Vaardigheden van dit leergebied zoals 'inleven in een ander', 'kunnen spreken over dilemma's' en het 'onderzoeken van andere werkelijkheden' vallen ook onder burgerschaps-vaardigheden.

Bij het leergebied **Bewegen en Sport** is sprake van aansluiting op het gebied van 'de school als oefenplaats'. De vaardigheden die daarbij horen zoals 'spelregels afspreken', 'je houden aan afspraken', 'zelfreflectie kunnen toepassen' etc. worden bij dit leergebied ingeoeffend.

Met het leergebied **Digitale Geletterdheid** is sprake van samenhang met de GO's over digitalisering van de samenleving.

Met **Engels en de Moderne Vreemde Talen** is complementariteit op het gebied van *identiteit* en *globalisering*.

De talen (**Nederlands, Engels en Moderne Vreemde Talen**) samen met **Rekenen en Wiskunde** zijn überhaupt dragers van kennis en communicatie. *Zij zijn daarmee ook voorwaardelijk voor de KvhSL.*

Nederlands neemt nadrukkelijk een rol door tekstbegrip en oordeelsvermogen te koppelen aan burgerschapsthema's.

Rekenen benadrukt haar rol bij het aanleren van denkstrategieën en het vermogen tot 'fact checking', wat eveneens aansluit bij de onderscheidende burgerschaps-vaardigheden.

Jaaroverzicht ten behoeve van Getuigschrift

Grote Opdrachten van 'De Kunst van het Samenleven' (Burgerschap)

GO 1: Democratie is van waarde

Leerlingen:

- kennen school- en klassenregels;
- kunnen een mening vormen en uiten;
- tonen zich verantwoordelijk voor gemaakte keuzes;
- kunnen reflecteren op hun eigen gedrag;
- leren dat ze onderdeel zijn van een groep
- leren wat verantwoordelijkheidsbesef is.

GO2: Wie heeft het hier voor het zeggen?

Leerlingen weten:

- dat er mensen zijn benoemd of gekozen die gezag hebben of dragen op school;
- dat er regels en afspraken gelden thuis en op school;
- over het verschil tussen regels en afspraken, en de mogelijkheden en grenzen voor leerlingen om daar over mee te praten;
- dat er regels en afspraken gelden thuis en op school en dat er consequenties zijn als zij zich er niet aan houden

GO 3: Democratie moet je doen

Leerlingen leren:

- om te gaan met hun primaire emoties, hun wensen en hun opvattingen, en kunnen zich hierover uitspreken;
- communiceren (debatteren, beargumenteren, besluitvormingsprocessen (klas 6) wederzijds begrip en respect);
- de gevoelens, wensen en opvattingen van anderen te herkennen; te accepteren dat anderen iets anders willen, maar dat dit niet tot een conflict hoeft te leiden;
- verdraagzaamheid en tolerantie en daarmee het afwijzen van onverdraagzaamheid
- dat een ander ook een stem en mogelijk een ander gezichtspunt heeft; oefenen om hier actief naar te luisteren en vragen te stellen om meer over de ander te weten te komen;
- hoe zij vragen kunnen stellen om ergens meer over te weten te komen

GO 4: Identiteit is in ontwikkeling

Leerlingen:

- herkennen en benoemen hun eigen identiteit en wat hun primaire emoties en die van anderen zijn;

- herkennen en vergelijken gezinssituaties, thuiscultuur en familie;
- houden rekening met regels van gespreksvoering, waaronder actief luisteren;
- kunnen over zichzelf praten in termen van vroeger en later;
- kunnen hun idealen benoemen;
- kunnen verschillende rollen spelen;
- kunnen benoemen waar ze goed of slecht in zijn
- leren autonoom handelen

GO 5: Iedereen is anders maar gelijkwaardig

Leerlingen leren:

- de primaire emoties met de bijbehorende lichaamstaal van een ander herkennen en benoemen;
- de grenzen (emotioneel en fysiek) van de ander te herkennen en daar rekening mee te houden; fysieke kenmerken van zichzelf te benoemen en te vergelijken met de ander;
- over vriendschap en verliefdheid; de eigen gezinssituatie en de thuiscultuur te vergelijken met die van een ander
- vrijheid van meningsuiting;
- woorden te geven aan wat de ander doet en wil en daarin overeenkomsten en verschillen te ontdekken;
- samen en/of met hulp van anderen onderlinge conflicten vreedzaam op te lossen

GO 6: Samenleven is een werkwoord

Leerlingen kunnen:

- rekening houden met elkaar;
- delen en verdelen (rechtvaardig handelen);
- samenwerken;
- respectvol om te gaan met verschillen;

En leren:

- onderlinge conflicten oplossen;
- verantwoordelijkheid te nemen voor hun eigen gedrag
- menszijn vanuit gelijkwaardigheid en daarmee het afwijzen van discriminatie

GO 7: Innovatie vraagt om reflectie

Leerlingen leren:

- verschillende vormen van (media)boodschappen te (her)kennen;
- verschillende functies, primaire doelstellingen en reikwijdte van de media te herkennen;
- hun eigen mediagebruik te onderzoeken;
- kritisch denken (studievaardigheden)
- probleemoplossend denken
- over de invloed van mediaboodschappen op hun leefwereld

GO 8: De digitale maatschappij, dat zijn wij

Leerlingen leren:

- kennis te maken met duurzaam gedrag in de eigen omgeving;
- duurzaamheid en duurzame keuzes aan de hand van betekenisvolle voorbeelden te herkennen

GO 9: Iedereen is wereldburger

Leerlingen leren:

- gewoonten en gebruiken van zichzelf en klasgenoten te herkennen als komend uit verschillende streken en/of tradities;
- over manieren waarop zij en klasgenoten verbonden zijn met mensen uit andere delen van de wereld

GO 10: **Verantwoordelijk voor je leefomgeving**

Leerlingen leren:

- verschillende toepassingen van technologie in het dagelijkse leven herkennen;
- veranderingen te verkennen die technologische ontwikkelingen teweeg kunnen brengen in hun eigen leefomgeving, nu en straks;
- over de mogelijke invloed van technologie op henzelf en op de eigen leefomgeving

**Kijkwijzer ter onderbouwing van het periodeplan
Voor 'De Kunst van het Samenleven',
Klas 6**

**Brede Vaardigheden: verdieping digitale geletterdheid,
verdieping van probleem oplossend denken, praktisch
kunnen handelen, kritisch kunnen denken, zelfreflectie
kunnen toepassen, kunnen oriënteren op jezelf, je studie
en je loopbaan
GO's :1,2,3,4,5,6,7,8,9,10**

Als hoogste klas van de bovenbouw komen in de zesde klas de aspecten van 'de school als oefenplaats' nog nadrukkelijker aan bod: alles wat is aangeleerd in voorgaande jaren komt hier samen. Leerlingen oefenen in toenemende mate -en met vallen en opstaan- de Brede Vaardigheden die horen bij de Grote Opdrachten. De samenhang met andere leergebieden zoals heemkunde, aardrijkskunde, geschiedenis, rekenen, taal, bewegen en sport, muziek, etc. wordt verder uitgediept. Hetzelfde geldt voor de lessen 'digitale geletterdheid'.

Zo wordt 'De wereld in', het laatste deel van de leerlijn 'De kunst van het samenleven', met elkaar vormgegeven.

Ook in deze klas worden weer via verkiezingen twee leerlingen afgevaardigd in de Leerlingenraad van de school.

De leerlingen leren kennis, houding en vaardigheden:

1. communiceren (debatteren, beargumenteren, besluitvormingsprocessen (klas 6) wederzijds begrip en respect)
2. presenteren
3. samenwerken
4. kritisch denken (studievaardigheden)
5. probleemoplossend denken
6. dat ze onderdeel zijn van een groep
7. een hun eigen identiteit kennen
8. verdraagzaamheid en tolerantie en daarmee het afwijzen van onverdraagzaamheid
9. vrijheid van meningsuiting
10. menszijn vanuit gelijkwaardigheid en daarmee het afwijzen van discriminatie
11. respect voor verschillen
12. autonomie
13. verantwoordelijkheidsbesef

Terugblik periode:

.....
.....
.....
.....

Welke aandachtspunten waren hierbij aan de orde:

- verdieping digitale geletterdheid
- verdieping van probleem oplossend denken
- praktisch kunnen handelen
- kritisch kunnen denken

- zelfreflectie kunnen toepassen
- kunnen oriënteren op jezelf, je studie en je loopbaan

Sprake van samenhang andere leergebieden:

- Mens en Maatschappij
- Mens en Natuur
- Kunst en Cultuur
- Bewegen en Sport
- Digitale Geletterdheid
- Engels en Moderne Talen
- Nederlands
- Rekenen

Samenhang leergebieden

Burgerschap -De Kunst van het Samenleven- is een opdracht aan de hele school en haar partners. Iedereen in de school heeft de taak om de basiswaarden en principes van de democratische rechtstaat uit te dragen en voor te leven. Die basiswaarden zijn terug te voeren op de klassieke drie-eenheid: **Vrijheid, Gelijkheid en Solidariteit.**

De samenhang met andere leergebieden is het grootst met Mens en Maatschappij en Mens en Natuur.

Het leergebied **Mens en Maatschappij** 'draagt' voor een groot deel de kennis aan die leerlingen voor de KvHSL nodig hebben, bijvoorbeeld kennis van de geschiedenis en de werking van de rechtstaat.

Voor het leergebied **Mens en Natuur** geldt hetzelfde, zij het wat minder direct. Hier sluiten bv. de onderzoeksmethoden goed aan bij de zogenoemde 'onderscheidende burgerschapsvaardigheden'.

Denken en doen rond 'identiteit', (GO 4) komt op veel verschillende plekken en manieren terug in het leergebied **Kunst en Cultuur**. Vaardigheden van dit leergebied zoals 'inleven in een ander', 'kunnen spreken over dilemma's' en het 'onderzoeken van andere werkelijkheden' vallen ook onder burgerschaps-vaardigheden.

Bij het leergebied **Bewegen en Sport** is sprake van aansluiting op het gebied van 'de school als oefenplaats'. De vaardigheden die daarbij horen zoals 'spelregels afspreken', 'je houden aan afspraken', 'zelfreflectie kunnen toepassen' etc. worden bij dit leergebied ingeoeffend.

Met het leergebied **Digitale Geletterdheid** is sprake van samenhang met de GO's over digitalisering van de samenleving.

Met **Engels en de Moderne Vreemde Talen** is complementariteit op het gebied van *identiteit* en *globalisering*.

De talen (**Nederlands, Engels en Moderne Vreemde Talen**) samen met **Rekenen en Wiskunde** zijn überhaupt dragers van kennis en communicatie. *Zij zijn daarmee ook voorwaardelijk voor de KvhSL.*

Nederlands neemt nadrukkelijk een rol door tekstbegrip en oordeelsvermogen te koppelen aan burgerschapsthema's.

Rekenen benadrukt haar rol bij het aanleren van denkstrategieën en het vermogen tot 'fact checking', wat eveneens aansluit bij de onderscheidende burgerschaps-vaardigheden.

Jaaroverzicht ten behoeve van Getuigschrift

Grote Opdrachten van 'De Kunst van het Samenleven' (Burgerschap)

GO 1: Democratie is van waarde

Leerlingen:

- kennen school- en klassenregels;
- kunnen een mening vormen en uiten;
- tonen zich verantwoordelijk voor gemaakte keuzes;
- kunnen reflecteren op hun eigen gedrag;
- leren dat ze onderdeel zijn van een groep
- leren wat verantwoordelijkheidsbesef is.

GO2: Wie heeft het hier voor het zeggen?

Leerlingen weten:

- dat er mensen zijn benoemd of gekozen die gezag hebben of dragen op school;
- dat er regels en afspraken gelden thuis en op school;
- over het verschil tussen regels en afspraken, en de mogelijkheden en grenzen voor leerlingen om daar over mee te praten;
- dat er regels en afspraken gelden thuis en op school en dat er consequenties zijn als zij zich er niet aan houden

GO 3: Democratie moet je doen

Leerlingen leren:

- om te gaan met hun primaire emoties, hun wensen en hun opvattingen, en kunnen zich hierover uitspreken;
- communiceren (debatteren, beargumenteren, besluitvormingsprocessen (klas 6) wederzijds begrip en respect);
- de gevoelens, wensen en opvattingen van anderen te herkennen; te accepteren dat anderen iets anders willen, maar dat dit niet tot een conflict hoeft te leiden;
- verdraagzaamheid en tolerantie en daarmee het afwijzen van onverdraagzaamheid
- dat een ander ook een stem en mogelijk een ander gezichtspunt heeft; oefenen om hier actief naar te luisteren en vragen te stellen om meer over de ander te weten te komen;
- hoe zij vragen kunnen stellen om ergens meer over te weten te komen

GO 4: Identiteit is in ontwikkeling

Leerlingen:

- herkennen en benoemen hun eigen identiteit en wat hun primaire emoties en die van anderen zijn;
- herkennen en vergelijken gezinssituaties, thuiscultuur en familie;
- houden rekening met regels van gespreksvoering, waaronder actief luisteren;

- kunnen over zichzelf praten in termen van vroeger en later;
- kunnen hun idealen benoemen;
- kunnen verschillende rollen spelen;
- kunnen benoemen waar ze goed of slecht in zijn
- leren autonoom handelen

GO 5: **Iedereen is anders maar gelijkwaardig**

Leerlingen leren:

- de primaire emoties met de bijbehorende lichaamstaal van een ander herkennen en benoemen;
- de grenzen (emotioneel en fysiek) van de ander te herkennen en daar rekening mee te houden; fysieke kenmerken van zichzelf te benoemen en te vergelijken met de ander;
- over vriendschap en verliefdheid; de eigen gezinssituatie en de thuiscultuur te vergelijken met die van een ander
- vrijheid van meningsuiting;
- woorden te geven aan wat de ander doet en wil en daarin overeenkomsten en verschillen te ontdekken;
- samen en/of met hulp van anderen onderlinge conflicten vreedzaam op te lossen

GO 6: **Samenleven is een werkwoord**

Leerlingen kunnen:

- rekening houden met elkaar;
- delen en verdelen (rechtvaardig handelen);
- samenwerken;
- respectvol om te gaan met verschillen;

En leren:

- onderlinge conflicten oplossen;
- verantwoordelijkheid te nemen voor hun eigen gedrag
- menszijn vanuit gelijkwaardigheid en daarmee het afwijzen van discriminatie

GO 7: **Innovatie vraagt om reflectie**

Leerlingen leren:

- verschillende vormen van (media)boodschappen te (her)kennen;
- verschillende functies, primaire doelstellingen en reikwijdte van de media te herkennen;
- hun eigen mediagebruik te onderzoeken;
- kritisch denken (studievaardigheden)
- probleemoplossend denken
- over de invloed van mediaboodschappen op hun leefwereld

GO 8: **De digitale maatschappij, dat zijn wij**

Leerlingen leren:

- kennis te maken met duurzaam gedrag in de eigen omgeving;
- duurzaamheid en duurzame keuzes aan de hand van betekenisvolle voorbeelden te herkennen

GO 9: **Iedereen is wereldburger**

Leerlingen leren:

- gewoonten en gebruiken van zichzelf en klasgenoten te herkennen als komend uit verschillende streken en/of tradities;

- over manieren waarop zij en klasgenoten verbonden zijn met mensen uit andere delen van de wereld
- De engelse taal spreken, luisteren, schrijven, lezen op A1 niveau

GO 10: Verantwoordelijk voor je leefomgeving

Leerlingen leren:

- verschillende toepassingen van technologie in het dagelijkse leven herkennen;
- veranderingen te verkennen die technologische ontwikkelingen teweeg kunnen brengen in hun eigen leefomgeving, nu en straks;
- over de mogelijke invloed van technologie op henzelf en op de eigen leefomgeving